

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta
Ústav románských studií

Bakalářská práce

Lenka Rýdlová

DĚJINY ŠPANĚLSKÉ JAZYKOVÉ NORMY A JEJÍ KODIFIKACE

HISTORY OF SPANISH LANGUAGE NORM AND ITS CODIFICATION

Praha 2010

PhDr. Petr Čermák, Ph.D.

„Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů a literatury.“

V Mladé Boleslavi 12.7.2010

OBSAH

0. Úvod.....	5
1. Jazyková norma a její kodifikace.....	7
1.1 Definice, popis metody, vymahatelnost normy.....	7
1.2 Kritéria spisovnosti.....	11
1.3 Norma a kodifikace v českém a španělském prostředí, polycentričnost normy.....	13
1.4 Spisovný jazyk v češtině a španělštině: shody a rozdíly.....	16
2. Gramatická část.....	21
2.1 Teorie a nástin historie španělských gramatik.....	21
2.2 Stručná historie španělštiny.....	24
2.3 <i>Español vs. castellano</i>	25
2.4 <i>Gramática de la lengua castellana</i> - Antonio de Nebrija.....	26
2.5 <i>Gramática de la lengua castellana según ahora se habla</i> – Vicente Salvá	28
2.6 Gramatiky Španělské královské akademie z let 1771 – 1973.....	30
3. Ortografická část.....	32
3.1 Teorie a nástin španělské ortografie a ortografických příruček.....	32
3.2 <i>Reglas de orthographia de la lengua castellana</i> - Antonio de Nebrija	34
3.3 <i>Ortografía y pronunciación castellana</i> - López de Velasco	35
3.4 Devadesát let akademických ortografických reforem	35
4. Současná španělština	37
4.1 Španělská královská akademie - <i>Real Academia Española</i>	37
4.2 Akademické pravopisné reformy ve 20. století.....	39
4.2.1 Reforma z roku 1952.....	40
4.2.2 Reforma z roku 1959.....	41
4.2.3 Reforma z roku 1999.....	42
4.3 Normativní mluvnice současné španělštiny	43

5	Norma a jazykové odlišnosti na španělsky mluvícím území	46
5.1	Evropská a latinskoamerická španělština: shody a rozdíly	46
5.2	<i>Gramática de la lengua castellana destinada al uso de los americanos</i>	
	- Andrés Bello	48
5.	Závěr.....	50
6.	Resumé	52
7.	Abstract	56
8.	Seznam použité literatury.....	58

0. Úvod

V této práci se budu zabývat, jak již vyplývá z jejího názvu, především historií a vývojem jednotné španělské jazykové normy a procesy, které k tomu přispěly. K tomuto bude třeba nastínit i historický kontext vývoje španělštiny jako takové, o níž můžeme hovořit více či méně již od vlády krále Alfonse X., kdy došlo k prvním pokusům o sjednocení původně latinského dialektu.

Omezím se pouze na jazykovou normu spisovnou, protože právě ta je spojena s kodifikací, zcela pak opominu např. jednotlivé místní normy obecného jazyka, které se sice vědecky popisují, avšak nekodifikují.

Z důvodu omezeného prostoru se zaměřím především na kodifikaci gramatickou a ortografickou, kodifikaci lexikální zmíním pouze okrajově, přestože na sjednocování jazykové normy měla přinejmenším stejný vliv.

V první kapitole hovořím obecně o jazykové normě v českém a španělském prostředí, o shodách i rozdílech v jejím chápání. Zmiňuji i vrstvy obou jazyků a odlišnosti mezi nimi. Druhá kapitola je věnována převážně historickému gramatickému přehledu, obsahuje i stručný rozbor snad nejznámější gramatiky španělštiny – gramatiky Antonia de Nebriji, kterou byla započata tradice vědeckého studia tohoto jazyka. Dále v ní pojednávám o obecných rysech gramatické normy, až kapitola následující je věnována konkrétně normě ortografické, která podle mého názoru nejlépe odráží sjednocující tendence jazyka. Další kapitola pojednává o činnostech a zásluhách Španělské královské akademie a zaměřuje se na charakteristické znaky současného španělského jazyka. Je v ní stručně okomentována i nejnovější akademická gramatická příručka. Závěrečná kapitola je věnována rozdílům mezi evropskou španělštinou a španělštinou americkou, vždy opět pouze v mezích spisovné normy.

Domnívám se, že pro pochopení širších jazykových souvislostí je velice důležité mít alespoň základní představu o tom, jak se teorie španělského jazyka během staletí vyvíjela, jak se měnily přístupy jazykovědců k různým jazykovým problémům i postoje mluvčích k jejich

mateřštině, stejně jako důvody, které k tomu přispěly. Cílem této bakalářské práce je tedy poskytnout odpovědi na tyto otázky.

Na myšlenku napsat bakalářskou práci právě na téma španělské jazykové normy a kodifikace mě přivedla profesorka z valencijské univerzity a odbornice na španělskou jazykovědnou historiografii María José Martínez Alcalde, která vedla velmi zajímavé celoroční přednášky nazvané *Historia de la gramática española*, na které jsem docházela. Obsahem tohoto předmětu bylo kromě historie španělské gramatiky i nastínění vývoje španělského pravopisu a v menší míře i odlišností španělštiny v Latinské Americe. Z velké části jsem tak při psaní této bakalářské práce vycházela z vědomostí a poznámek nabytých během tohoto kurzu v rámci studijního programu Erasmus.

Tématem spisovné španělské jazykové normy nahlížené z velké části z historického úhlu pohledu a konfrontované s českým kontextem bych se ráda zabývala i v budoucnosti ve své diplomové práci. Ráda bych v ní pojednala již i o lexikální kodifikaci, kterou jsem v této práci zcela opomenula.

1. Jazyková norma a její kodifikace

1.1 Definice, popis metody, vymahatelnost normy

Obvykle bývá jazyková norma definována jako „soubor uznávaných jazykových prostředků a způsobu jejich užívání“ (Sochrová, 1996). Takto vymezenou normu můžeme chápat obecně (tedy jako normu celého jazyka) i jako normu jeho jednotlivých útvarů – normu spisovnou, normu teritoriálních dialektů apod. (Nebeská, 1996). Je to tedy soubor objektivních zákonitostí, které jsou v určité době považované za závazné. Existují dílčí normy výslovnostní, syntaktické, pravopisné, morfologické atd., přičemž pro všechny je základním kritériem jazykový úzus (tj. ustálenost, vžitost) většiny jeho uživatel, jako noremní se tedy chápou prostředky konvencionalizované, uložené v myslích příslušníků daného jazykového společenství (Nebeská, 1996). Hovořili-li o spisovné normě, projevovala se tu již od počátku jejího vědeckého studia tendence okruh uživatelů jazyka, kteří tvoří úzus, zúžit pouze na vzdělanou vrstvu, na dobré autory apod. Takže vlastně lidový úzus utvářel lidovou normu a spisovný úzus normu spisovného jazyka. V dnešní době se tento rozdíl postupně stírá a lidový úzus má mnohem větší vliv na spisovnou normu než dříve. Na rozdíl

od úzu jazyková norma nemůže být nesprávná. V českém prostředí můžeme říct, že úzus je to, jak se vyjadřujeme, a norma, jak bychom se vyjadřovat měli. Vztah mezi normou a společenstvím je vzájemný – norma vyvíjí tlak na jednotlivé mluvčí (vynucuje na nich dodržování určitých pravidel), ale zároveň mluvčí vyvíjí tlak na normu a mohou ji postupně měnit.

Jelínek dodává, že ideálně by se kodifikace spisovné normy měla opírat o „průzkum jazykového povědomí početnějšího vzorku uživatelů [spisovného jazyka], přičemž je třeba dospět k obecně přijatelnému kompromisu mezi průměrným spisovným územ tří současně žijících generací“ (1979 in Nebeská, 1996). Jestliže jazyková norma vychází ze staršího úzu, dochází vlastně k upevňování normy minulých let, jako tomu bylo u prvních španělských akademických gramatik (1771-1858), které zakládaly svůj korpus modelů jazyka na textech autorů tzv. Zlatého století, které už dávno nebyly aktuální (Gómez Asencio, 2008).

Takovýto postup Akademie se nám dnes jeví jako velice problematický a je samozřejmě v rozporu s přirozeným jazykovým vývojem.

V dnešní době technologických vymožeností popsání aktuálního úzu (a tedy i stanovení jazykových norem) výrazně usnadňují nově vytvořené jazykové korpusy, což jsou elektronické soubory textů v daném jazyce určené k vědeckému zkoumání. Korpusy umožňují porovnávat frekvenci daných jevů v současném jazyce, z čehož potom lingvisté vyvozují pravidla jejich užití a podoby. Tato pravidla tedy nejsou umělými výplody odborníků, nýbrž jsou to „pravidla obsažená právě ve struktuře textů“ (Štícha, 2006, s. 14). Norma tedy existuje v jazyce samém, není mimo něj.

Jako sociální norma reguluje chování člověka ve společnosti a vytyčuje meze, které již stojí za hranicí přípustnosti, tak jazyková norma reguluje jeho vyjadřování a to jak písemné, tak ústní. Normu tedy můžeme chápat také jako soubor pravidel, jejichž dodržování je pro člověka závazné - jejich porušením může nastat situace, kdy se mluvčí a posluchač vzájemně nedorozumí. Norma se stává závaznou až poté, co je „uzákoněna“, tj. až po tom, co se objeví v nějaké kodifikační příručce, tedy až bude zveřejněna. Vstupuje v platnost dnem jejího vydání, a platí vlastně až do vydání normy nové, která by ji upравила nebo případně i zcela popřela (Cvrček, 2006).

Současné kodifikační publikace jsou zrcadly aktuální spisovné normy, mají tedy deskriptivní charakter, ale zároveň vynucují na uživatelích jazyka dodržování určitých pravidel, což znamená, že mají i charakter preskriptivní. Nebeská k tomuto poznamenává, že „to, co je z hlediska deskripce považováno za zákonitost a pravidelnost, se z hlediska preskripce jeví jako pravidla a doporučení“ (Nebeská, 1996).

Ale to se může jevit jako poněkud problematické, když si uvědomíme, že právě ona preskriptivnost může zpomalovat vývoj spisovného jazyka, který se přitom často uskutečňuje právě prostřednictvím „chyby“. Znamená to tedy, že na kodifikační příručky můžeme pohlížet jako na umělý zásah do přirozeného jazykového vývoje (Cvrček, 2006). Na druhou stranu ovšem tento přirozený vývoj jazyka brání

jednoznačnosti pravopisných pravidel: pravopisná kodifikace nesmí ignorovat uzuální změny, jestliže úzus kolísá, musí připustit více správných variant (Pravidla českého pravopisu, 2005, s. 5).

„Existence jazykové normy není omezena na spisovný jazyk. Každý člen určitého společenského celku, územního nebo třídního, podřizuje nevědomě nebo vědomě své projevy jazykovým zvyklostem příslušného celku, neboť jinak by se z něho vylučoval“ (Ottův slovník naučný nové doby, heslo Spisovný jazyk). V této práci se budu zabývat pouze spisovnou jazykovou normou, protože právě ta je podporována kodifikací. Vedle ní existuje i norma lidová, která vychází pouze z jazykových zvyklostí. Pro normu spisovnou ovšem úzus není dostatečným kritériem, protože spisovný jazyk plní rozličnější funkce a zároveň musí být teoretickými zásahy regulován, na rozdíl od jazyka lidového, který je ponechán bez jakýchkoliv zásahů do jeho vývoje (Nebeská, 1996). „Norma spisovného jazyka neliší se tedy od normy jazyka lidového svou postatou, nýbrž jen měrou své závaznosti a uvědomělosti“ (Ottův slovník naučný nové doby, heslo Spisovný jazyk). F. Daneš rozlišuje různé druhy norem - některé dílčí normy jsou spíše imperativního charakteru (např. norma pravopisná), tj. nabízejí ve většině případů pouze jednu variantu, jiné normy jsou převážně preferenční (upřednostňují některé jazykové prostředky před jinými), některé jazykové jevy jsou hodnoceny jen jako přijatelné, užití dalších je pouze tolerováno (in Nebeská, 1996). Odtud se odvíjí i míra závaznosti a vymahatelnosti daných norem.

Rysem, který normu spisovného jazyka odlišuje od kodifikace, je implicitní charakter normy, kodifikace je již jejím explicitním formulováním. Obecně platí, že gramatiky (v české tradici je pro tyto příručky vžitější název mluvnic) jsou spíše deskriptivního charakteru - popisují jevy v daném jazyce běžné a obvyklé, podávají jejich soustavný výklad a systematické definice, jsou tedy zaměřeny především teoreticky. Dnešní gramatiky češtiny se zabývají převážně tvaroslovím (např. tvořením slov, pádovými koncovkami, časováním sloves, atd.), skladbou vět a souvětí neboli syntaxí, spisovnou výslovností a obvykle

obsahují i kapitolu věnovanou stručnému pravopisnému přehledu. Popisu španělských gramatik se budu věnovat v příslušné kapitole.

Naopak pravidla pravopisu jsou spíše seznamem jevů, které průměrným uživatelům jazyka působí problémy, jevů, ve kterých se často dělají chyby (Cvrček, 2006). Předepisují tedy, jak se co píše, resp. má psát – jsou tudíž více preskriptivní, byť ne přímočaré. V předmluvě Pravidel českého pravopisu (2005, s. 5) se píše: „Pravopisná pravidla chápeme jako soubor doporučení, pro vytříbené písemné vyjadřování, od nichž se lze ve zvláštních případech odchýlit, pokud to píšící považuje za potřebné a zdůvodněné“. Pravopisné a gramatické normy jsou přísné a přesně vymezené, např. normy výslovnostní jsou mnohem uvolněnější.

Autoritativní příručky tohoto druhu jsou však pouze knihy s omezeným počtem stran, je tedy nemožné, aby obsáhly veškerý jazyk a odrážely kompletní aktuální normu, proto se zaměřují právě především na jevy problematické.

Pojetí jazykové normy, v této kapitole i v těch následujících, vychází z teorie Pražského lingvistického kroužku, který se snažil přiblížit normu soudobému úzu. Tento poněkud netradiční přístup je dán ojedinělou situací češtiny: existencí limitované spisovné varianty a zároveň varianty obecné, používané v běžných denních situacích. Zcela opačný pohled na jazykovou normu pak poskytuje redaktor časopisu *Naše řeč* Jan Haller, který ji chápe jako striktní předpis. Podle Hallera norma vychází ze starého spisovného jazyka a z jazyka lidového, úzus by se tedy měl naopak přizpůsobovat normě. Není tedy divu, že ve 30. letech probíhala na toto téma ostrá diskuze, která vlastně probíhá dodnes (v časopise *Slovo a slovesnost*). Přestože se dnes většina českých lingvistů obvykle přiklání k závěrům pražské školy, Hallerovy závěry nemůžeme zcela opominout. Pojetí španělské normy se shoduje s Hallerovým přístupem v tom, že je chápána jako jakýsi ideál jazyka, kterému bychom se měli v našem vyjadřování co nejvíce přibližovat. Haller však dospěl až k puristickým názorům – a purismus je v dnešním španělském traktování normy zcela ojedinělý. Španělské přístupy se tak velmi podobají přístupům běžným v jiných evropských

jazycích – čeština se poněkud vymyká zmiňovaným protikladem mezi spisovným a obecným jazykem.

1.2 Kritéria spisovnosti

Již z mého výše uvedeného výkladu jazykové normy vyplývá, že kritéria spisovnosti nejsou stabilní, že jazyková spisovnost je pojem pouze relativní, proměnný v čase. To, co bylo považováno za spisovné před sto lety, již dnes můžeme považovat za chybné a naopak, co dříve nebylo v jazyce přijatelné, už dnes může být součástí jazyka spisovného, protože během přirozeného jazykového vývoje dochází k postupnému uvolňování normy a zobecňování („pospisovňování“) chyb.

Při určování spisovnosti představuje problém především fakt, že spisovnost jako taková ještě nebyla úspěšně definována a kritéria spisovnosti ještě nebyla pevně stanovena. Spisovnost chápeme vlastně tradičně a na základě shody s platnou kodifikací (Cvrček, 2006a).

Spisovná norma se vyvozuje ze spisovného jazykového úzu, tedy vyjadřování dobrých autorů a vzdělaných rodilých mluvčích. I Španělská královská akademie zakládá své svou jazykovou normu především na literárních autoritách (*index auctorum*) a na vyjadřování vzdělanců – jazyková norma tak od založení této instituce vycházela především z autorů známých, uznávaných a prestižních knih (Gómez Asencio, 2008). Takový úzus ale není většinový a právě proto se v poslední době stále častěji setkáváme s názory některých jazykovědců, aby byl majoritní úzus opravdu respektován. Toto vede v českém prostředí k diskuzím o vzájemných relacích mezi spisovnou a obecnou vrstvou jazyka, v nichž se někteří lingvisté snaží prosadit, aby kodifikace brala více v potaz právě celonárodně rozšířené jazykové prostředky obecné češtiny (Nebeská, 1996). Uvažujeme-li o kritériích spisovnosti, nemůžeme sice obecnou češtinu nikdy zcela opominout, ale kodifikací některých prvků obecné češtiny by došlo k narušení systémovosti češtiny spisovné, ke smíchání prvků dvou různých jazykových rovin (Nebeská, 1996).

- kritéria spisovnosti:

Kritérium systémové: ve spisovném jazyce je třeba udržovat jistý systematický řád mezi jeho prvky, jazykové jevy musí být v souladu s přirozeným systémem daného jazyka, nemohou být např. negramatické. F. Miko se v této souvislosti domnívá, že spisovnost určitého jazykového prostředku je dána jeho ustálením v daném jazykovém systému (in Nebeská, 1996). Samozřejmě i některé nesystémové jazykové prostředky se dostaly do spisovného jazyka. Jakmile k tomu dojde a tyto prostředky se ve spisovné normě ustálí, jakákoli snaha je z ní odstranit je obvykle marná, takové pokusy by spisovnému jazyku spíše uškodily, protože by ho zbavovaly nabyté stability (Jelínek in Spisovnost a nespisovnost dnes, 1996). Na základě toho lze tedy prohlásit, že kritérium kultivovaného úzu stojí nad kritériem systémovosti. Ovšem zcela jiná situace nastává, když nesystémové jazykové prostředky nejsou ve spisovném úzu upevněny – jazykovědci mohou usměrňovat vývoj spisovného jazyka ve prospěch systémových prostředků prostřednictvím např. popularizačních článků v masových médiích.

Co se týče kritéria funkčnosti, to by na příklad požadovalo, aby kodifikace upřednostňovala slovní tvary, které nejsou totožné s tvary plnicími odlišnou funkcí. Avšak úzus vyvíjí na kodifikaci tlak a nutí ji, aby mu ustupovala – potřeba odlišit tyto tvary není nutná, jejich význam vyplývá z kontextu, homonymie ve většině případů není nikterak na obtíž (Jelínek tamtéž).

S funkčností souvisí dále i fakt, že vyšší komunikační funkci by mělo plnit vyjadřování spisovné. Ale v literárním a vědeckém jazyku, u kterých se vyšší komunikační funkce předpokládá, se objevují elementy, které ještě nebyly kodifikovány, tzn. považují se za nespisovné (Cvrček, 2006). Podle Fundové se beletrie spisovnosti vzdálila už polovině 20. století (in Nebeská, 1996). Dále je ale potřeba rozlišovat mezi funkční úplností (resp. neúplností) spisovných prostředků a tím, jak jsou reálně užívány v komunikaci (Nebeská, 1996). Spisovná čeština je úzce spojena s jazykem psaným, v mluvené komunikaci se používá obvykle pouze při projevech formálních a oficiálních. V psaných projevech se považuje za závaznou, ale v dnešní době výlučnost kodi-

fikovaných prostředků výrazně klesá, a to především v neoficiálních textech (Čermák, 1996). V mluvené veřejné komunikaci je míšení prvků spisovných a nespisovných tolerováno. Jako obhajitelné kritérium spisovnosti tedy nemůžeme považovat ani veřejnou komunikaci, ani písemné vyjadřování.

S kritériem celonárodnosti je také nutné počítat při vymezování hranic pojmu spisovnost – spisovné jsou jen ty prostředky, které se užívají na celém území, kde se daným jazykem hovoří (např. Uličný, Bělič). Do kodifikačních příruček by se tedy měly dostat jen ty varianty, které nijakým způsobem neznevýhodňují mluvčí z různých regionů.

Kritériem noremnosti rozumíme přijetí v dané jazykové komunitě. Abychom zjistili, zda daný jazykový prostředek patří ke spisovné normě, musíme přihlídnout k tomu, jestli ho skutečně používají nebo připouštějí právě uživatelé spisovného jazyka (Jedlička in Nebeská, 1996).

Při vymezování spisovnosti je nutné brát v úvahu všechna výše uvedená kritéria, ovšem s tím, že největší sílu z nich má kritérium kultivovaného jazykového úzu, které by tedy mělo být kritériem rozhodujícím.

1.3 Norma a kodifikace v českém a španělském prostředí, polycentričnost normy

Chápání jazykové normy se v českém a španělském prostředí poněkud liší, což je způsobeno především tím, že španělština má několikanásobně větší počet rodilých mluvčích než čeština. Ve srovnání s poměrně jednotnou českou normou se norma španělská jeví jako méně přísná. Při vytváření současné španělské spisovné normy se nebere v potaz pouze úzus poloostrovní, nýbrž i úzus (resp. úzy) latinskoamerický. Sloučením těchto dvou úhlů pohledu se tak lze nejvíce přiblížit jakési všeobšáhle normě „panhispánské“, o což se v posledních letech snaží i Španělská královská akademie, která za hlavní kritérium spisovnosti považuje úzus vzdělanců (Alarcos Llorach, 1999).

Jak již bylo řečeno, běžná jazyková praxe mluvčích vyvíjí silný tlak na normu a kodifikaci, pohyby v jazyce se často uskutečňují

„chybou“. Současné kodifikační příručky tak považují např. větu *Habían muchos estudiantes en clase* za chybnou, protože sloveso *haber* je v tomto případě impersonální a neshoduje se se slovem *estudiantes* (protože to není podmět věty, ale předmět). Tato nesprávná konstrukce se však běžně vyskytuje v úzu příslušníků různých společensko-kulturních vrstev v zemích Latinské Ameriky i na některých územích Španělska. Její výskyt je skutečně obrovský, je tedy možné, že v budoucnosti bude norma k tomuto užití shovívavější, stejně jako tomu bylo v minulosti s jevy, které jsou dnes již považovány za součást spisovné normy, např. *yeísmo*, *seseo*, *voseo*... (Izquierdo, 2004).

Diccionario Panhispánico de Dudas (dále jen DPD) definuje normu jako „*el conjunto de preferencias lingüísticas, vigentes en una comunidad de hablantes, adoptadas por consenso implícito entre sus miembros y convertidas en modelos de buen uso*“ (DPD, 2005).

Moderní lingvisté si již uvědomili, že je vlastně nemožné snažit se dosáhnout toho, aby jazyk, kterým se mluví na tak rozsáhlém území, měl jen jednu jedinou „normu norem“, aby kultivovaná španělština jedné země (resp. jedné její oblasti) byla dávana za vzor ostatním španělsky mluvícím zemím. Jak již bylo řečeno, norma vychází z jazykových zvyklostí, a je jasné, že v tak obrovské oblasti, v níž je španělština mateřským jazykem, bude úzus dosti nejednotný a rozkolísaný. V dnešní době existuje na španělsky mluvícím území několik center, jež vytvářejí jakousi místní normu, kterou se řídí obyvatelé dané země či regionu. Většina takto vzniklých a užívaných norem není ještě kodifikována, ale přesto jsou uznávány za platné a závazné uživateli jazyka v dané oblasti, mají tedy charakter implicitně preskriptivní (Rivara, 2001).

Zatímco v češtině existuje obvykle jedna správná varianta daného jazykového jevu a narazíme-li v kodifikačních příručkách na varianty dvě (tzv. dublety), téměř s jistotou to znamená, že se daný výraz právě nachází v období přechodu od jedné spisovné varianty ke druhé, ve španělštině málo kdy narazíme na správnou variantu pouze jednu. Moderní kodifikační publikace španělštiny se snaží vyhnout kategorizování správný-nesprávný či spisovný-nespisovný, namísto toho se

užívají termíny jako „*No es normal y debe evitarse... , Se desaconseja por desusado... , No es propio del habla culta... , Esta es la forma mayoritaria y preferible, aunque también se usa...*.“ (DPD, 2005).

Lze tedy konstatovat, že španělská norma je oproti té české více deskriptivní, že skutečně věrněji zachycuje a popisuje aktuální jazykový úzus rozsáhlého území, aniž by na rovinu diktovala, která varianta je ta nejpřijatelnější. Mluvčí mají tudíž větší možnost volby jazykových prostředků, které volí především na základě kritérií zeměpisných.

Z polycentrického charakteru španělské normy ale rozhodně nevyplývá, že vše je v jazyce povoleno. Například *voseo* je sice zcela v souladu s normou, ale pouze na určitém přesně vymezeném území, pakliže by ho používal např. rodilý Andalusan, bylo by hodnoceno jako jev stojící mimo kritéria spisovnosti pro danou oblast, protože tento jev se běžně v místním jazykovém úzu nevyskytuje. Principiálně je v jazyce totiž hodnoceno jako správné to, v čem se co největší počet jeho uživatelů v dané oblasti shoduje, jakékoli narušení této shody několika málo jednotlivci je tedy nesprávným použitím jazykových prostředků (Haller, 1930).

Zatímco tedy na příklad v Argentině je zcela běžná i mezi vzdělanými uživateli jazyka vazba *encima mío* (ne *mía*) namísto *encima de mí*, stejně tak se používá i *detrás suyo, delante nuestro* atd., a v dané lokalitě je to tedy vnímáno zcela v souladu s tamější normou, ve Španělsku tyto konstrukce také můžeme poměrně často slyšet, ale Španělé sami je považují za nesprávné, používají je pouze v neformálních situacích, ve kterých si mluvčí mohou dovolit uvolněnější vyjadřování.

Z historického hlediska je důležité poznamenat, že španělská norma byla vlastně až do poloviny 20. století normou monocentrickou. V praxi to znamenalo, že jako jediná správná norma byla považována ta poloostrovní, resp. pouze jedna její geografická varianta – severní kastilština, norma se navíc omezovala pouze na písemné vyjadřování vzdělců. Tato španělština byla vzorem pro ostatní španělsky mluvící země, různé místní uзуální odchylky od tohoto evropského modelu byly v kodifikačních příručkách naprosto ignorovány. To dosvědčuje na-

příklad i postoj Španělské královské akademie k latinskoamerickému výslovnostnímu fenoménu *seseo*, který až do poloviny 20. století považovala za nepřipustný a stojící zcela mimo normu španělskou, byl považován za neřest v mluvě (*vicio de dicción*).

Polycentrické jazykové skutečnosti musejí odpovídat samozřejmě i polycentrické kodifikační příručky. Většina velkých jazyků, které překračují územní hranice jedné země, tíhne právě k těmto typům kodifikace, které připouštějí více alternativ v určitých bodech systému (Rivarola, 2001). Tyto publikace by se měly snažit přistupovat k jednotlivým normativním problémům nestranně. Každý jazyk vyžaduje kodifikaci jeho spisovné varianty, ale v polycentrické realitě tato příručka nemůže být dogmatického charakteru, takováto kodifikace balancuje mezi správností a přípustností (Rivarola, 2001). Z výše uvedeného vyplývá, že čím větší počet uživatelů má daný jazyk v několika odlišných zemích, tím uvolněnější a vstřícnější obvykle je jeho kodifikace k různým jeho variantám.

1.4 Spisovný jazyk v češtině a španělštině: shody a rozdíly

Existují různé vrstvy jazyka, které se tradičně pro přehlednost redukuje pouze na dvě: spisovný jazyk a obecný jazyk. Odlišují se od sebe výslovností a upřednostňováním určitých konstrukcí a výrazů před jinými. Samozřejmě obrovské množství jazykových prostředků je společné oběma těmto vrstvám (Seco, 1994).

Jak spisovná čeština, tak spisovná španělština jsou nejdokonalejší útvary daného národního jazyka, jednotné na celém území, kde se oním jazykem hovoří. V případě světově rozšířené španělštiny jakožto národního jazyka to v praxi znamená, že tzv. *español estándar culto* je jeho jedinečná varianta společná všem rodilým mluvčím, oproštěná od místních zvláštností, bez problému se jejím prostřednictvím tedy dorozumí příslušníci jednotlivých španělsky mluvících regionů i zemí (Seco, 1994). Katalánci se tedy vždy dorozumí s Andalusanem nebo Mexičanem, Argentinec s Peruánecem či Baskem, budou-li se oba vyjadřovat spisovnou formou jazyka. Právě tato vrstva jazyka, kterou Manuel Seco nazývá „*lengua común*“ (1994), je předmětem studia gramatik

a pravopisných příruček. Spisovný jazyk je i v českém kontextu společným způsobem vyjadřování českého národa, můžeme ho tedy také chápat jako shodu mezi mluvčími, ale pouze ve formálních situacích a především ve psané podobě.

Jestliže porovnáme užití spisovné španělštiny a češtiny v obvyklých denních situacích, dojdeme k závěru, že spisovným jazykem se Španělé běžně vyjadřují, na rozdíl od Čechů, kteří používají spisovnou vrstvu češtiny pouze ve vybraných situacích, jež ji přímo vyžadují. Rozdíl mezi spisovným jazykem a běžným územ je v češtině skutečně obrovský - s trochou nadsázky můžeme spisovnou češtinu považovat za jazyk umělý, protože mluvčí se ho učí ve škole, není to jazyk, kterým by se odmala bezprostředně vyjadřovali, vlastně můžeme říct, že spisovná čeština nemá rodilé mluvčí. Je to jazyk literatury, médií, formální korespondence, úředních dokumentů atd., bývá především spojován s písemným vyjadřováním. Důsledky tohoto problému dopadají především na cizince, kteří se učí česky, tzn., učí se spisovný jazyk, ale když se ocitnou v autentickém česky mluvícím prostředí, zjistí, že vlastně nerozumí – slyší totiž obecnou češtinu, se kterou se nikdy před tím v učebnicích nesetkali (Čermák, 1996). Tento nesoulad mezi kodifikovanou spisovnou normou a většinovým územ je hlavním problémem české jazykové kultury. K takovéto situaci vlastně nikdy nemělo dojít: už v teorii pražské školy norma měla vycházet ze souběžného jazykového úzu. Problém ale spočívá v tom, že k napětí dochází mezi spisovnou (kodifikovanou) normou a územ, který obsahuje jak prostředky spisovné, tak nespisovné (Nebeská, 1996). Rozdíl mezi kodifikovanou normou a převládajícím územ je především rozpětím mezi psanou a mluvenou podobou češtiny. Český jazyk má tedy vlastně dva útvary s celonárodní platností – spisovnou a obecnou češtinu (Nebeská, 1996). K této situaci přispěl nemalou mírou i fakt, že v 19. a 20. století byly provedeny jen nepatrné změny v kodifikaci českého jazyka, následkem čehož se úzus kodifikaci více vzdálil.

Naopak ve španělském prostředí spisovný jazyk není s denní jazykovou praxí mluvčích nijak v rozporu. Samozřejmě v běžném hovoru se užívají i prostředky hovorové a nespisovné, ale kodifikace skutečně

vychází z úzu. Velké množství španělských jazykových prostředků je totiž neutrální – mohou se použít jak při vybraném spisovném vyjadřování, tak ve spontánní komunikaci.

Jak tvrdí Manuel Seco (1994), ideál španělštiny, či snad jakási její „supernorma“, je spojen se psanou formou spisovného jazyka, jednotného v celém španělsky mluvícím světě, ale denní jazyková praxe se dělí na dílčí normy, které se mění podle regionů a podle kulturní a sociální úrovně mluvčích a které, aniž by narušovaly jazykovou jednotu, nabízejí rozličná zbarvení pro každou situaci

Tento stav nemohou opomíjet ani současné kodifikační příručky, které často uvádějí u komentovaných jevů právě i vrstvu nebo formu jazyka, ve které se obvykle vyskytují. Např. *Diccionario panhispánico de dudas* pro zachycení této skutečnosti používá rozličné termíny: jazyk psaný a jazyk mluvený, jazyk knižní a jazyk běžný, formální jazyk a jazyk hovorový, jazyk spisovný a jazyk obecný apod.

Přehlednou a shrnující definici spisovné španělštiny podává DPD, který jí rozumí

„la lengua que todos empleamos, o aspiramos a emplear, cuando sentimos la necesidad de expresarnos con corrección; la lengua que se enseña en las escuelas; la que, con mayor o menor acierto, utilizamos al hablar en público o emplean los medios de comunicación; la lengua de los ensayos y de los libros científicos y técnicos. Es, en definitiva, la que configura la norma, el código compartido que hace posible que hispanohablantes de muy distintas procedencias se entiendan sin dificultad y se reconozcan miembros de una misma comunidad lingüística“.

Vidíme tedy, že tradiční chápání spisovného jazyka se v českém i španělském prostředí shoduje.

Hovorová španělština (tzv. *español coloquial*) je jazykem spontánní komunikace a zároveň variantou spisovného jazyka, jedná se pouze o jeho podkategorii. Z toho vyplývá, že použití hovorové španělštiny je naprosto v souladu s normou, ovšem jen pro ústní vyjadřování během běžné denní komunikace. Písemný záznam hovorové vrstvy jazyka tak stojí mimo hranice spisovnosti. Na rozdíl od jednotné spisovné španělštiny je její hovorová verze rozdílná v každé zemi (resp.

v každém regionu a každém městě), takže vzájemná spontánní komunikace mezi jednotlivými mluvčími z tohoto důvodu často nemusí být úspěšná.

V českém kontextu je hovorový jazyk chápán jako jakýsi můstek mezi spisovnou normou a běžným územím, tedy mezi spisovnou a obecnou češtinou. J. Bělič považuje hovorovou češtinu za reálně existující jazykový útvar, za mluvenou podobu spisovného jazyka, zbavenou knižních výrazů (jako jsou např. přechodníky), ale i útvarů nespisovných, za formu pro běžnou komunikaci českých mluvčích, kteří se nevyjadřují dialektem (in Nebeská, 1996).

Nespisovnou formou českého jazyka je obecná čeština, v případě španělštiny hovoříme o tzv. *lengua popular* či *lengua vulgar*. Tato vrstva jazyka není kodifikovaná, což jí umožňuje rychlejší a plynulejší vývoj v porovnání s jazykem spisovným, zároveň tak vyvíjí tlak na normu a někdy proniká do spisovného jazyka. Jestliže se nějaký prvek, původně považovaný za chybný, celonárodně rozšíří a v úzu se ustálí, tj. začne se objevovat v písemných i mluvených projevech mluvčích různého vzdělání a z různých regionů, může dojít k jeho „pospisovnění“. Ovšem tento proces probíhá pozvolna, nejprve dojde k uvolnění aktuální normy, která připustí existenci i jiné varianty. Existence dvou variant (dublet) je v češtině většinou jen jevem dočasným, přechodem od jedné normy ke druhé. Ve španělském kontextu se existence dvou popř. více správných variant nijak nevyklučuje. Tak se např. kombinace dvou předložek před slovesy pohybu dostala do vrstvy spisovné španělštiny (*voy a por pan/ voy por pan*), je jedno, kterou z variant si mluvčí zvolí. A můžeme očekávat, že aktuální norma po nějaké době bude shovívavější např. k určitým případům velmi rozšířeného fenoménu tzv. *dequeísmo*, které dnes považujeme za nekorektní, byť naprosto běžné. Ve španělském prostředí bývá obecná vrstva jazyka spojována s vyjadřováním nevzdělaných uživatelů jazyka a limitována převážně na jazyk venkova, její existence je tedy velmi omezena. V dnešní době k většímu rozšíření španělského spisovného jazyka (na úkor jeho obecné vrstvy) výrazně přispívají masová média, která propagují výhradně spisovný jazyk. Naopak v českém kontextu je obecný

jazyk běžnou denní realitou téměř všech jeho mluvčích, proto vyvíjí větší tlak na spisovnou normu než obecná vrstva španělštiny.

2. Gramatická část

2.1 Teorie a nástin historie španělských gramatik

Produkce španělských gramatik byla už od svých počátků v 15. století velice početná, což dokazuje důležitost španělštiny coby jazyka kultury a komunikace již v minulých stoletích. Publikovaly se jak gramatiky určené rodilým mluvčím, tak gramatiky pro cizince. V této práci z důvodu nedostatku prostoru zmíním pouze některé významné gramatiky španělských autorů vydávané ve Španělsku (popř. jiných částech tehdejšího Španělského království).

Především v 16. a 17. století byla snaha naučit se španělsky ze strany podmaněných národů, což bylo spjato s poptávkou po gramatických příručkách. Hojně vznikaly stručné gramatické přehledy vydávané často i v několika jazycích, což umožňovalo cizincům lepší pochopení souvislostí. Příkladem může být anonymní gramatika publikovaná roku 1555 v Lovaině (území dnešní Belgie), která udává mluvnické vzory celkem ve třech jazycích: španělštině, francouzštině a latině.

Jelikož autoři prvních španělských gramatik vycházeli ze vzoru gramatik klasických jazyků v čele s latinou, největší problémy představovaly jazykové jevy, které v latině neexistovaly, jako například určitý a neurčitý člen, pro něž bylo třeba najít vlastní vysvětlení, nebylo možné pouze upravit definici z latinských gramatik. To, že tyto gramatiky byly modelem, dokazuje i aplikování latinské teorie na vysvětlení španělských gramatických jevů - některé mluvnice se tak např. snaží aplikovat šest latinských pádů na španělštinu apod.

Staré gramatiky byly spíše pedagogického a normativního charakteru, především v novějších gramatikách z 20. století se pak setkáme už zároveň i se snahou o deskriptivnost (López, 1992).

Přes rozličná hlediska a chápání určitých problémů se již v prvních gramatikách objevují stálá témata, jako např. počet slovních druhů a definice každého z nich, gramatické kategorie, rozdíly mezi určitým a neurčitým členem, vzory pro časování sloves, popis tvorby jednotlivých časů apod. (López, 1992).

Gramatikové také museli zaujmout stanovisko ve sporu o původ španělštiny, který se táhl několika stoletími, a jehož cílem bylo dokázat, že kvalita španělštiny je skutečně srovnatelná s latinou. Nabízely se tři hlavní teorie: španělština coby „pokažená“ verze latiny, primitivní španělština a biblicko-patristická teorie. Příznivci první teorie zastávali dnes již tradiční názor, že španělština pochází z latiny, uznávali příbuznost těchto jazyků, z čehož vyvozovali, že španělština má stejný potenciál jako „dokonalá“ latina. Tuto teorii „pokažené“ latiny (*teoría de latín corrompido*) zastávali např. Antonio de Nebrija (který ji jako první vyložil), Juan de Valdés, autoři anonymních grammatik z Lovainy aj.

Zastánci druhé teorie o původu jazyka, která se ve své době těšila velké oblibě, byli přesvědčeni, že španělština byla starší než latina a že se na poloostrově používala ještě před příchodem Římanů. Tato teorie primitivní španělštiny (*teoría del español primitivo*), propagovaná Lópezem de Madera, se zakládala na falsifikovaných dokumentech nalezených v Granadě na konci 16. století. O těchto textech, napsaných v latině, arabštině a kastilštině, se předpokládalo, že pocházejí z 1. století našeho letopočtu, a jejich autorství bylo přisuzováno sv. Cecilovi. Přestože se nám dnes tato teorie jeví jako absurdní, ve své době měla velký ohlas, z gramatiků se s ní ztotožňovali např. Gonzalo Correas a Jiménez Patón.

Podle biblicko-patristické teorie byla španělština jedním ze 72 jazyků, které vznikly po pádu babylonské věže a na poloostrov ji dovezl Tubal, vnuk Noema. Tato teorie dávala španělštině božský a zářný původ, čímž významně zvyšovala její statut.

Tradice španělské kodifikace a systematického studia jazyka započatá Nebrijou hojně pokračovala v následujících stoletích, ale o jednotné normě v té době ještě rozhodně hovořit nemůžeme, jelikož pravidla vytyčená tehdejšími jazykovědci ještě neměla patřičnou sílu.

K určitému sjednocení jazykové normy už v 17. století významně přispělo i rozšíření knihtisku, který vynucoval dodržování určitých písemných norem, čímž redukoval individuální charakter originálů

(Lapesa, 1981). Až do vzniku Španělské královské akademie však měly kodifikační příručky individuální a velmi heterogenní charakter, právě až Akademie španělskou normu postupně sjednotí. V 18. století se posiluje váha literární tradice z minulých let, do estetiky se tak promítá ideál jazykové správnosti a urychluje se proces stabilizace španělštiny započatý Alfonsem X. (Lapesa, 1981). Novotvary a netradiční konstrukce se tak od 18. století střetávají se stanovenými normami, které vycházejí z vynikajících literárních děl z především dvou minulých století (Lapesa, 1981).

Příručky vzniklé převážně ve dvou následujících stoletích po vydání Nebrijovy gramatiky vycházejí z modelu jím stanoveného: zabývají se ortografií (obvykle spolu s výslovnostními normami), flexivní morfologií, zahrnují poznatky o syntaxi. V 16. století jednou nejdůležitějších publikací v tomto oboru byl Rozhovor o jazyce (*Diálogo de la lengua*) od Juana de Valdés. Přestože se nejedná o gramatiku v pravém slova smyslu, Valdés se ve svém Rozhovoru zabývá lingvistickými otázkami. Na rozdíl od Nebrijy Valdés spatřuje kritérium spisovnosti v běžné jazykové praxi vzdělanců, nikoli v literárních autoritách. V tomto století dále hrála významnou roli normativní gramatika *Minerva* Francisca Sáncheze de las Brozas, Villalónova Mluvnice kastištiny (*Gramática Castellana*) a dvě anonymní gramatiky z Lovainy z let 1555 a 1559. V 17. století stojí za zmínku především gramatikové Jiménez Patón a Gonzalo Correas, jejichž autoritu uzná i RAE a bude z nich vycházet při tvorbě své vlastní gramatiky. Za jednu z nejdůležitějších gramatik 18. století bývá považována publikace Benita Martíneze Gómeze Gayosa a především pak gramatiky Španělské královské akademie, i jejích odpůrců jako byl Gregorio Mayáns y Siscar. V 19. století se objeví normativní gramatika Vicenta Salvy a aktualizované verze gramatiky akademické. Také je třeba zmínit velkého renovátora systému Andrése Bella a jeho Gramatiku určenou Latinoameričanům, v jehož šlépějích bude později pokračovat např. Gili Gaya. Bellovi budou věnovat větší pozornost v závěrečné kapitole.

2.2 Stručná historie španělštiny

Vzhledem k tomu, že se v této práci zabývám vývojem španělských gramatických a ortografických pravidel, považuji za nezbytné nastínit i historický vývoj španělštiny jako takové.

S Římskou kolonizací Hispánie (3. století př. n. l. - 5. století n. l.) na Iberský poloostrov proniká latina, která postupně vytlačuje původní jazyky jako iberštinu a keltštinu, a stává se společným jazykem podmaněných obyvatel i vládců, jazykem vědy a kultury. Následující Vizigótské království (5. - 8. století n. l.) latinizaci území ještě více umocnilo, zároveň však došlo ke kulturnímu úpadku a k izolování jednotlivých provincií, což se také projevilo na jazykovém vývoji. Kromě jednotné klasické latiny coby jazyka kultury existují její lidové varianty, různé v každé provincii. Tyto varianty se vyvíjejí nezávisle na sobě a rychleji, než latina klasická, s níž lidé kvůli onomu kulturnímu úpadku prakticky nepřicházejí do styku, a postupně dají vzniknout specifickým latinským dialektům, ze kterých se posléze zrodí jednotlivé románské jazyky (Seco, 1994). Nicméně klasická latina je stále považována za jazyk kultury a vzdělání, jednotlivými dialekty - kastilštinou, katalánštinou, galicijštinou - se pouze zprostředkovává běžná denní komunikace.

Už ve 12. století kastilský dialekt začíná vytlačovat ostatní dialekty, což dokládá fakt, že kočovní trubadúři zpívali oblíbené hrdinské písně právě v tomto dialektu, protože byl dobře srozumitelný i obyvatelům jiných provincií. V první polovině 13. století za vlády Ferdinanda III. se kastilština stává oficiálním jazykem Královské kanceláře. Nicméně tento statut oficiálnosti byl pouze zobecněním tehdejší běžné jazykové praxe, nikoli výsledek královské vůle (Cano Aguilar, 1999). Byl to však až jeho syn a následovník, král Alfons X. Moudrý, kdo vyhlásil kastilštinu oficiálním jazykem celého království – za jeho vlády se poprvé důležité úřední dokumenty začaly psát kastilsky, do kastilštiny se začalo konečně i překládat. Tento jazyk se tedy stal jazykem kultury a vzdělání, což ho přiblížilo k úrovni srovnatelné s latinou.

V 15. století dochází ke sjednocení Španělska Katolickými veličenstvy, tedy vzniku moderního evropského národa, což potažmo vede

i k nutnosti stanovení jednotného oficiálního jazyka, který posílí národní identitu a centralizaci země. Nemůže jím být již latina, protože tou hovořila pouze vzdělaná elita - stane se jím právě španělština, jazyk denní reality jak královského dvora, tak i mnohých obyvatel říše, který pohltil většinu sousedních konkurujících dialektů. V roce 1492 Antonio de Nebrija publikuje kastilskou gramatiku a kastilština se tak stává prvním vědecky popsaným románským jazykem, což také značně přispělo ke zvýšení jejího statutu. Nicméně španělština bude považována za jazyk podřadné kategorie prakticky až do 18. století, kdy se konečně skoncuje s výukou v latině (1768).

Během 16. století a prvních desetiletí století následujícího, kdy bylo Španělské království hlavní evropskou mocností, se kastilština už jako španělský jazyk stává jedním z nejdůležitějších jazyků moderního světa. Je snad prvním jazykem, který přesahuje hranice státu, jeho znalost se tedy stane pro tehdejší Evropany prakticky povinností.

2.3 *Español versus castellano*

Jak již bylo řečeno v minulé kapitole, španělština se vyvinula z kastilského dialektu, právě proto byl tento jazyk původně nazýván kastilštinou, nicméně už ve středověku se objevuje termín španělština, který používá například Alfons X. Toto pojmenování od 16. století převažuje, protože rozsáhlé území Španělského království začalo významně přesáhnout hranice jeho „rodné“ Kastilie. Označení španělština bylo tehdy spojováno s národní identitou jeho občanů a lépe odpovídalo situaci, ve které se jazyk nacházel.

Nejednotu v pojmenování této jazykové skutečnosti dokazují i názvy mluvníc, ortografií či slovníků – *Util y breve institution para aprender los principios y fundamentos de la lengua Hespañola* (1555), *Arte castellana* (1627), *Arte de Gramática Española* (1651), *Tesoro de la lengua castellana española* (1611).

Ani Španělská královská akademie nezaujala k této problematice ihned jednotné stanovisko, což je dobře vidět na titulech jejích publikací: *Orthographia española* (1741), *Gramática de la lengua castellana* (1771), *Ortografía de la lengua castellana* (1815). Postupem času

převážila kastilština - oficiální označení *castellano* tak Akademie používala až do roku 1924.

V dnešní době oba tyto termíny velice často splývají a užívají se jako synonyma, i když pojem kastilština může mít více významů. Může se jím rozumět jak právě pouze jazyková modalita španělštiny v kastilském regionu, tak historická varianta jazyka do 16. století. V některých případech kastilština označuje evropskou variantu španělštiny, španělština pak variantu latinskoamerickou. Sergio Zamora (1999) upozorňuje, že v dnešní době především občané z bilingvních regionů Španělska se termínu španělský jazyk brání, protože pod tímto názvem rozumí souhrnně i ostatní oficiální jazyky Španělska (valencištinu, katalánštinu, baskičtinu a galicijštinu). Naopak cizinci ve většině případů upřednostňují pojmenování španělština.

Co se týče zemí Latinské Ameriky, některé země jako Guatemala, Honduras a Nicaragua dávají přednost termínu *español*, zatímco například Argentina, Chile a Kolumbie preferují *castellano* (Alvar, 1995).

2.4 Gramática de la lengua castellana (1492) - Antonio de Nebrija

Antonio de Nebrija během svého života působil na univerzitě v Salamance, byl předním latinistou, humanistou, ve své době byl důležitou a uznávanou osobností a měl úzké styky s královským dvorem. Jako první gramatik odvrátil svou pozornost od latiny a z vědeckého hlediska popsal moderní živý jazyk, o celá desetiletí tak předběhl vydání první gramatiky italské, francouzské či portugalské. Kromě první gramatiky kastilštiny je zároveň i autorem prvního španělsko-latinského slovníku (taktéž 1492).

Gramática de la lengua castellana je rozdělena do pěti částí – první čtyři části odpovídají tradičnímu dělení tehdejších latinských gramatik, pátá kniha je stručným gramatickým přehledem kastilštiny určeným pro cizince. Nebrija je tedy zároveň i autorem první gramatiky španělštiny, která nebyla určena pro rodilé mluvčí.

První část, ortografická, pojednává především o původu písma, o výslovnostních odlišnostech ve španělštině a latině. Ve druhé části -

prozodii- popisuje španělské slabiky, pravidla umístování přízvuku, velká část je věnována tvorbě veršů. Třetí část -etymologie- studuje a definuje slovní druhy neboli části věty, ve čtvrté, syntaktické části se zabývá tvorbou větných konstrukcí a pořádkem slov ve větě. Pátá část určená cizincům je méně teoretická, popisuje kompletní paradigmatata daných jazykových jevů.

V prologu ke Gramatice kastilštiny, věnované královně Isabele II. Kastilské, Nebrija uvádí důvody, které ho přiměly k jejímu napsání. Ospravedlnit vytvoření gramatiky bylo tehdy nutné, neboť jeho současníci považovali takové dílo za zbytečné, protože se domnívali, že k naučení lidového jazyka, kterým tehdy španělština nepochybně byla, postačí pouhá jazyková praxe, ale Nebrija chtěl ukázat, že právě tato praxe je někdy chybná a zavádějící, a proto je potřeba občas nahlédnout do gramatiky, která vychází z autorit, a postupem času chyby z jazyka vymýtit.

Ve svém prologu zmiňuje užitečnost svého díla národům, které se staly součástí španělského království, a potřebují se tedy naučit kastilsky, protože jazyk společný všem jeho obyvatelům zajišťuje a posiluje národní jednotu. Dále chtěl Nebrija popsat a upevnit jazyk prostřednictvím gramatické kodifikace v období míru a jeho největšího rozkvětu, uvědomoval si, že když vytyčí v jazyce určitá pravidla jeho používání, zpomalí tím jeho přirozený vývoj a určí směr cesty, kterou se bude nadále ubírat. Jako jazykovědec samozřejmě také nerad viděl, když se v tehdejších knihách objevovaly chyby, které četbou přejímali ostatní, svou gramatikou se tedy také snažil, aby se lidé těchto chyb vyvarovali, aby mluvili a psali správně, tedy tak jako on a jiní vzdělanci. A v neposlední řadě chtěl svou mluvnici kastilštiny usnadnit případné studium latiny, protože znalost mateřského jazyka je velmi užitečná při studiu druhého jazyka. Všichni učenci té doby museli ovládat latinu, protože byla v té době stále ještě jazykem kultury, vědy a vzdělání, španělština byla pořád převážně pouze jazykem běžného dorozumívání, což také chtěl Nebrija změnit. Svou gramatikou se snažil dokázat, že španělština se ve všech ohledech zcela vyrovná latině, že není důvod na ni pohlížet jako na jazyk podřadné kategorie.

Nebrija ve své gramatice poprvé systematicky podává ucelený výklad různých jazykových jevů, jako například tvoření množného čísla, záporu, španělských pádů pomocí předložek, udává celá paradigmatata časování (všímá si existence tří typů časování sloves), popisuje tvorbu budoucího času, podmiňovacího způsobu, trpného rodu atd.

Dále Nebrija upozorňuje na to, že běžný uživatel jazyka se obvykle řídí jednoduše pravidelností daných paradigmat (používá-li se „amé“, „alabé“, vyvodí z toho, že existuje i „andé“), ale ne všechny tvary jsou pravidelné, přestože jsou rozšířené, autorita učenců má samozřejmě větší normativní platnost než lidový úzus a jeví se jakousi autoritou absolutní (Quilis, 1984).

Bohužel Antonio de Nebrija se během svého života žádného uznání za své průlomové dílo nedočkal, naopak byl ještě mnohými dalšími jazykovědci kritizován (např. Valdés, Villalón). Bylo mu vytýkáno především to, že gramatika živého jazyka nemůže být psána podle gramatiky „mrtvé“ latiny, a také fakt, že byl „seseující“ Andalusan (a Andalusie byla tehdy chápána jako periferní oblast), což mu ubíralo na autoritě v oblasti kastilštiny. Jím vytyčené jazykové normy prošly bez většího povšimnutí, na tehdejší jazyk neměly žádný vliv. Aby vešly v platnost, bylo třeba buď vydat královský dekret, který by Nebrijovu kodifikační příručku vyhlásil za závaznou pro všechny uživatele jazyka, nebo by ji museli jednomyslně uznat vzdělanci a učenci a začít se podle ní řídit (Quilis, 1984). K ničemu takovému však tehdy nedošlo, na skutečně platnou a závaznou gramatiku španělštiny si musíme počkat až do 18. století, kdy vznikne Španělská královská akademie a španělský jazyk se konečně institucionalizuje.

2.5 Gramática de la lengua castellana según ahora se habla - Vicente Salvá

Gramatika Vicenta Salvy je spolu s gramatikou jeho současníka a přítele Andrése Bella jednou z nejdůležitějších publikací tohoto druhu v 19. století. Vydaná byla roku 1831 v Paříži, od té doby byla několikrát reeditována a během následujících čtrnácti let od jejího 1. vydání

se jí jen ve Španělsku prodalo na 18 tisíc exemplářů (Gómez Asencio, 2009), těšila se velké oblibě i v zemích Latinské Ameriky.

Jedná se o první normativní gramatiku španělštiny, která je zároveň synchronní a deskriptivní - Salvá se v ní věnuje podrobnému popisu jazyka jeho doby. Jak vyplývá již z názvu díla, Salvá za kritérium jazykové správnosti považuje aktuální úzus – gramatická teorie a pravidla by tak podle něho měly odrážet jazykovou praxi, nikoliv naopak. Tradiční gramatiky při stanovování jazykových norem zcela opomíjely jak texty, které neměly literární charakter, tak i mluvený jazyk, právě až inovátorský Salvá jim začne věnovat patřičnou pozornost. Nejvíce ale samozřejmě vychází z korpusu současných literárních textů (nejstarší citace pochází od autorů z druhé poloviny 18. století), čímž se odlišuje od dobových děl akademických, která stále využívala velice zastaralý korpus autorů z minulých století a mluvenou španělštinu zcela ignorovala. Salvá tento postoj Akademie kritizuje, gramatiky by podle jeho mínění měly popisovat jazyk takový, jaký skutečně je, neměly by se soustředit jen na „vyšperkovaný“ jazyk literárních autorit, který neodpovídá běžnému vyjadřování (Peñalver Castillo, 1992). Sám Salvá k tomu říká, že gramatika současné španělštiny není nic jiného než soubor jazykových pravidel, která můžeme pozorovat v textech či rozhovorech mezi vzdělanými osobami mluvícími španělsky – jazykovou normu tak zakládá na vyjadřování vzdělanců. Tento valencijský jazykovědec se ve své gramatice zabývá už i zvláštnostmi hovorového jazyka, místními výrazy, archaismy, slovy přejatými z jiných jazyků apod. (Margarita Lliteras in Peñalver Castillo, 1992). Tento zájmem o mluvený jazyk, přestože omezený pouze na jeho spisovnou variantu, představuje veliký krok kupředu ve studiu jazyka.

Co se týče částí gramatiky, Salvá se vrací k tradičnímu středověkému uspořádání a stejně jako Nebrija rozlišuje čtyři části – analogii, syntax, ortografii a prozodii. Nejvíce pak rozpracovává syntaktickou část, protože právě na ní se podle něho zakládá správné vyjadřování. V části věnované pravopisným pravidlům se detailně zabývá mimo jiné i přízvukem a dělením slov na slabiky, některé z těchto jeho teorií později zahrne do svého učení i Španělská královská akademie. Princip

jeho ortografie spočívá ve výslovnostním kritériu, etymologii Salvá neuznává.

2.6 Gramatiky Španělské královské akademie z let 1771 – 1796

První gramatická komise se sešla roku 1740, tedy až po tom, co byl publikován Slovník autorit a Akademie se tak mohla plně soustředit na tvorbu gramatiky. První gramatice předcházejí čtyři vydání akademické ortografie, což dokazuje, že důležitější byla praktická otázka vytyčení pravopisných pravidel v jazyce, než jeho teoretický výklad.

Jazyková norma byla v prvních gramatikách pojímána jako „umění správného vyjadřování“, úkolem gramatiky tedy původně nebyl diktát norem. Roku 1780 král Carlos III. vyhlásí akademickou gramatiku za závaznou, Akademie tak začne hrát významnou roli v oblasti vzdělávání. Přepřacované vydání první akademické gramatiky (1771) z roku 1796 bylo bez významných změn vydáváno až do roku 1854. V předmluvě k oběma gramatikám z let 1771 a 1796 se dočítáme, že vycházejí do velké míry z teorií Nebrijy, Correase a Jiméneze Patóna, přestože je značně přepřacovávají a přizpůsobují názoru akademiků. Obě gramatiky rozlišují devět slovních druhů, gramatika z roku 1796 je již dělí na ohebné a neohebné. Co se týče rodů, první akademická gramatika rozlišuje dva rody ve španělštině, zato gramatika z roku 1796 jich rozlišuje celkem pět (*masculino, femenino, neutro, común a epiceno*). Podobné příklady dokazují, jak se názory akademiků během let vyvíjely a měnily.

Gramatika z roku 1796 nebyla více než padesát let aktualizována, protože Akademie se věnovala spíše reformě svých ortografických pravidel. Tato situace vedla k rozčarování mezi učenici, kteří novou gramatiku postrádali, a přispěla k vydání Gramatiky kastilštiny podle dnešní mluvy (*Gramática de la lengua castellana según ahora se habla*) Vicenta Salvy roku 1831. Na bezmála dvacet let během zmíněného akademického mlčení se pak tato gramatika stane oficiálně uznávanou příručkou, těšila se velké oblibě i v Latinské Americe, poslední již zastaralá akademická mluvnice tak upadla do zapomnění.

Netrpělivě očekávaná nová verze akademické gramatiky, která již bere v potaz teorie Salvy i Bella, spatřila světlo světa až roku 1854. V tomto roce se Akademie také rozhodla vydat spolu s hlavním textem gramatiky i její zjednodušené verze pedagogického charakteru *Epítome a Compendio*, určené pro různé úrovně vzdělávání. Obě tyto pedagogické příručky měly velký úspěch, gramatika jako taková byla pak určena především odborníkům, byla méně didaktická a naopak více teoretická a preskriptivní. V této tradici Akademie s přestávkami pokračuje dodnes. Od roku 1880 do 1931 obsahují akademické gramatiky dodatkovou přílohu nazvanou „Neřesti v mluvě“ (*Vicios de dicción*), gramatika se tak stává více normativní a ve větší míře reguluje jazyk.

Poslední tradiční akademická gramatika pochází z roku 1931, nejnovější dlouho očekávaná příručka tohoto charakteru byla publikována až na konci roku 2009 – uplynulo tedy více než 70 let bez oficiální gramatiky, během kterých se její poslední vydání začalo jevit značně zastaralým. Španělská královská akademie tak alespoň roku 1973 vydala na nátlak mluvčích Náčrt nové gramatiky španělského jazyka (*Esbozo de la nueva Gramática de la Lengua Española*). Nejedná se však o gramatiku v pravém slova smyslu (postrádá některé její tradiční části) a vzhledem k tomu, že se jednalo o pouze provizorní a dočasnou publikaci mezi dvěma oficiálními gramatikami, zcela tak postrádala oficiální platnost, jak akademici zdůrazňují v předmluvě. Dále RAE vydala roku 2005 Panhispánský slovník pochybností (*Diccionario Panhispánico de dudas*, DPD), který také do určité míry nahradil chybějící gramatickou publikaci.

3. Ortografická část

3.1 Teorie a historie španělské ortografie a ortografických příruček

Ortografie zaujímá velmi významné postavení ve studiích o španělské kodifikaci i španělštiny obecně, což dokládá velké množství pravopisných příruček publikovaných od počátku 16. století. Autorem prvních ucelených ortografických pravidel byl opět Antonio de Nebrija, který věnoval pravopisným pravidlům jednu z pěti částí své gramatiky. O několik let později publikuje i samostatnou ortografickou příručku nazvanou *Reglas de orthographía de la lengua castellana* (1517). V jeho šlépějích pokračují další pravopisci, jako například C. de Villalón, J. López de Velasco, B. Jiménez Patón, M. Alemán, G. Correas, J. Villar aj. Všichni společně se tak podílejí na souvislé ortografické tradici, na základě které později vytvoří Španělská královská akademie pravidla moderního pravopisu španělštiny.

Hlavní ortografický problém představuje fakt, že obvykle počtu hlásek jednotlivých jazyků neodpovídá počet jeho písemných znaků. Jednu a tu samou hlásku můžeme často zaznamenat dvěma i více různými znaky, zároveň jeden písemný znak můžeme vyslovit v určitých případech zcela odlišně. Právě tato skutečnost způsobuje velké množství pravopisných chyb, protože uživatelé jazyka se ve většině případů, kdy si nejsou jistí, jak dané slovo zapsat, řídí hlavně kritériem výslovnostním, které je ale často zavádějící.

Když se vznikající románské jazyky, které původně s psanou podobou nepočítaly, začaly zaznamenávat písemně, musel se vyřešit právě vztah mezi zvukovou a grafickou stránkou jazyka, tedy vztah mezi hláskou a grafémem. Při tomto procesu se vycházelo z jediného platného modelu, jakým byla právě latina. Je tedy pochopitelné, že hlavní problém představovaly hlásky, které v latině neexistovaly, jako např. palatalizované „n“. Postupem času se pro tuto hlásku ve španělštině vytvořil grafém se zvláštním diakritickým znaménkem „ñ“, ostatní ro-

mánské jazyky tento problém řešily jiným způsobem, např. dvojhláskami „nh“ v portugalštině či „gn“ v italštině.

V každém jazyce existuje fonetický systém, ve kterém jednotlivým grafémům odpovídá jen jedna výslovnost (např. baskičtina) a pravopisný systém etymologický, kde vztah znak-výslovnost není tak jednoznačný (např. angličtina, francouzština), ale vždy jeden z těchto systémů v daném jazyce převažuje. Španělští jazykovědci počínaje Nebrijou zakládali svá pravopisná pravidla na třech základních kritériích: výslovnostním, etymologickém a na kritériu soudobé jazykové praxe (tedy na tom, jak tehdy psali a vyslovovali učenci a vzdělanci hodní následování). V minulosti ve španělštině byla poměrně v rovnováze kritéria výslovnostní a etymologická, avšak v momentě stanovení oficiálních pravopisných norem měla rozhodující roli výslovnost, proto má dnešní španělština poměrně jednoduchý pravopis v porovnání s jinými světovými jazyky.

Jelikož se zvuková stránka jazyka nepřetržitě vyvíjí a mění, zatímco písmo je obvykle stále stejné a žádným změnám nepodléhá, zvětšují se rozdíly mezi mluvenou a psanou podobou jazyka. Pokud pravopis zůstane po několik století beze změn, psaná podoba jazyka se výrazně vzdálí té mluvené, jako to dnes můžeme pozorovat např. v anglickém nebo francouzském jazyce (Černý, 1998). Ve snaze předejít této situaci i španělští ortografové v průběhu staletí navrhovali různé pravopisné reformy, které by zmenšovaly rozdíly mezi těmito dvěma formami jazyka. Většina z nich však prošla zcela bez povšimnutí, snad proto, že byly příliš radikální nebo umělé, či proto, že byly velmi nejednotné - téměř každý ortograf totiž navrhoval něco jiného.

K prvnímu pokusu o standardizaci použití jednotlivých grafémů v kastilštině došlo již ve 13. století za vlády Alfonse X., před tím panoval v písemnictví velký chaos – každý psal tak, jak on sám považoval za správné. Alfonsův středověký grafický systém se používal více či méně nezměněn až do počátku 17. století, v tu dobu ale velké problémy začal způsobovat fonetický systém, protože ve výslovnosti během několika století zcela zanikly některé hlásky, ale přesto se grafická opozice mezi nimi stále udržovala (Lapesa, 1981). Při psaní se tedy

často zaměňovala především písmena „b“ a „v“; „v“ a „u“; „c“ a „z“; „g“, „j“ a „x“ (Lapesa, 1981).

Ortografové se s těmito obtížemi vypořádávali různě, spousta z nich (Correas, Nebrija...) navrhovala vytvoření nových grafémů tak, aby každá hláska měla jedno odpovídající písmeno a naopak, což by psaný jazyk podstatně zjednodušilo, ve většině případů se ale tyto inovace systému nesetkaly s úspěchem.

Ortografie se samozřejmě netýká jen vztahu znak-výslovnost, řeší i problémy jako umísťování přízvuku, interpunkci, psaní velkých a malých písmen apod., ovšem v minulosti ortografové často tyto ostatní problémy opomíjeli, kompletně je studovala a vyložila právě až Akademie.

V 18. století se zakončují podstatné procesy stabilizace jazyka, od této doby tedy hovoříme o moderní španělštině. V jazyce již nedochází k žádným významným změnám ani na poli výslovnostním ani na morfosyntaktickém, a jazyk se upevňuje na územích, která v minulosti byla součástí Španělského království. Roku 1815 Akademie stanovila dodnes platná pravidla pravopisu. Pozdější reformy byly minimální, omezovaly se obvykle jen na umísťování přízvuku a na konkrétní problematiku případy.

3.2 Reglas de orthographia de la lengua castellana – Antonio de Nebrija

Co se týče pravopisné normy, Antonio de Nebrija byl zastáncem fonetického pravopisného systému – svými pravopisnými reformami usiloval o to, aby byly co nejmenší rozdíly mezi psanou a mluvenou podobou jazyka. Z toho vyplývá, že svou pravopisnou normu zakládá na tom, jak se tehdy skutečně mluvilo, nikoli jak by se správně mluvit mělo, bral v potaz jak vyjadřování své, tak vyjadřování ostatních vzdělanců, ovšem neopomíjí ani úzus prostého lidu (Quilis, 1984). Zároveň však připouští, že ne ve všech situacích se můžeme spolehnout na výslovnost, v takovém případě se musíme řídit vyšší autoritou – neomylnou autoritou učenců a vzdělanců.

Cílem Nebrijovy ortografie je vytvořit ve španělštině pravopisný systém, ve kterém by byla jednoznačná opozice mezi písemným znakem a jeho výslovností. Proto Nebrija vytváří nová grafická znaménka, aby každá vyslovovaná hláska měla svou (jedinou) podobu. Jím navržená abeceda se skládá z 26 písmen, obsahuje nové znaky jako „ñ“ či „ll“ a naopak zcela opomíjí „k“ a „q“.

4.4 Ortografía y pronunciación castellana - Juan López de Velasco

Lópezova ortografie nejrozsáhlejší ortografií klasické španělštiny, vydaná byla roku 1582. López de Velasco svůj pravopisný systém zakládá především na fonetickém principu, ale velmi často ho kombinuje i s jazykovým územ a principem etymologickým. Právě v tomto ohledu se jeho závěry jeví jako průlomové, z jeho definic čerpají ostatní pravopisci až do 18. století, stejně jako později sama Španělská královská akademie. V 16. století ještě chyběla oficiální jazyková autorita, každý se tak mohl řídit podle pravopisných kritérií různých autorů. Tuto rozkolísanost se snažil usměrnit král Filip II., který roku 1586 vyhlásil právě Lópezovu ortografii za závaznou a hodnou následování.

První část knihy je věnována vztahu znak-výslovnost. López na rozdíl od Nebriji neeliminuje ze své abecedy žádná písmena, postupuje opačně: každému písmenu přiřazuje (často i domýšlí) rozdílnou výslovnost. Ve druhé části se věnuje především otázkám interpunkce a přízvuku. Za výkladovou částí knihy je přiřazen téměř osmdesátistránkový seznam slov s problematickým pravopisem, tak, jak by se měla podle Lópezova názoru správně psát.

4.5 Devadesát let akademických ortografických reforem

V Úvodním proslovu k pravopisu (*Discurso proemial de la Orthographia Castellana*) z roku 1726 Akademie zaujala výrazně etymologický postoj při vytyčování pravopisných pravidel, rozhodující vliv tedy měla podoba daného slova v latině. Podle tohoto kritéria rozdělila např. použití „b“ a „v“ („u“ ponechala pouze pro označení samohlásky), obnovila psaní „h“ na začátku slov, tam, kde bylo v latině „h“ či „f“

apod. V určitých případech se ovšem řídila kritériem tehdejší většinové jazykové praxe: rozdělila užití „z“ a „c“ podle vokálu, který následuje, a navždy vyřadila ze španělské abecedy písmeno „ç“ (Cano Aguilar, 1999).

První samostatná Ortografie (1741) je také stále ještě velmi etymologická, i když už uvádí např. použití „t“ namísto latinského „th“. Nepřináší tak velké změny v psaní jako Úvodní proslov, mimo jiné zavádí např. dierézi k označení výslovnosti „u“ v digrafémech *gu*, *qu*.

Následující Ortografie (1754) považuje kvůli jediné výslovnosti za písmena digrafémy „ch“, „ll“, „ ñ“. Již navrhuje „f“ namísto „ph“, etymologické kritérium postupně začíná ztrácet na síle.

Ortografie z roku 1763 konečně skoncuje s digrafem „ss“, pravopisná pravidla z roku 1779 navždy vyřadí digrafy „th“ a „rh“ a zavedou používání „nm“ namísto „mm“. Ortografie z roku 1815 vytyčuje použití „c“ a „qu“, zavrhne výslovnost „x“ jako neznělé velární frikativy, ponechá však užití „j“ a „g“ bez komplementární distribuce. Dále vyřadí ze španělské abecedy „k“, které do ní znovu zahrne až ortografie z roku 1870. Je tedy vidět, že španělský ortografický systém se postupně přizpůsoboval aktuální výslovnosti, čímž se velice zjednodušoval.

Akademická ortografie byla vyhlášena za závaznou ve srovnání s gramatikou relativně pozdě, až v roce 1844 královnou Isabelou II., ale už před tím byla více či méně jednotně používána při výuce. V roce 1843 však Literární akademie profesorů navrhla vlastní ortografická pravidla, založená na striktně fonetickém principu, podle kterých se začalo vyučovat na školách. Jímí navrhovaná španělská abeceda neobsahovala grafémy „h“, „v“ a „q“, což mělo ulehčit písemné vyjadřování, ovšem spíše způsobilo ortografický chaos. Právě tato skutečnost přiměla Isabelu vydat dekret, který jako jedinou jazykovou autoritu uznal Akademii. V tom samém roce je v Chile prohlášena za oficiální tzv. reformovaná ortografie (*Ortografía reformada*), která se významně lišila od té akademické a vycházela především z návrhů a teorií Andrése Bella. Situaci na americkém kontinentě se budu však podrobně věnovat až v závěrečné kapitole.

4. Současná španělština

4.1 Španělská královská akademie – *Real Academia Española*

Během 17. století upevňování španělštiny velmi pokročilo, ale tehdejší gramatická ani pravopisná pravidla stále ještě neměla na usměrňování jazyka zásadní vliv. Založení Španělské královské akademie na konci roku 1713 konečně poskytlo španělštině prostředky k pozvolnému sjednocení jazykové normy, tedy i jazyka samého.

Z děl této oficiální jazykové instituce se postupem času stanou díla s normativní platností, uznávané v celém španělsky mluvícím společenství. Mottem této instituce je „*Limpia, fija y da esplendor*“ – Akademie tedy redukuje jazykové „nečistoty“ (agramatické konstrukce, neologismy apod.), posvěcuje, co je správné, a vede tak jazyk k jeho naprosté dokonalosti (Alatorre, 1998). Dnes bychom snad k jejímu mottu mohli přidat ještě *unifica*, jelikož hlavním cílem současné „panhispnanské“ politiky je sjednocení španělštiny.

Přestože sídlo této instituce je v Madridu, nelze hovořit o centralismu - Akademie zakládá svá kritéria správnosti na vybraném literárním jazyce, který není spojován s žádnou konkrétní oblastí, ale se všemi současně (Cano Aguilar, 1999). Díky jejímu kladnému postoji k latinskoamerické španělštině a výborným vztahům se zaoceánskými jazykovými akademiemi bylo možné docílit její sjednocení.

Akademikům se od počátků založení jejich instituce jako nejpodstatnější a nejnutnější jevila publikace výkladového slovníku španělštiny, tvorba gramatiky a ortografie tak byla odsunuta na druhou kolej, jednalo se o projekty sekundárního významu.

První akademickou publikací je tak šestisvazkový Slovník autorit (*Diccionario de Autoridades*), na němž akademici pracovali několik let. Vydáván byl po částech mezi lety 1726 a 1739 a všechny následující akademické slovníky až dodnes vycházejí do velké míry z této první verze, více či méně se pouze aktualizují definice a doplňují nová slova. Autoritou se tu míní významné autority literární – každé slovo je podloženo citacemi z pasáží různých knih, ve kterých ho užívají

prestižní spisovatelé hodní následování. Další slovníky už k autoritám ve svém názvu neodkazují, citace ze slovníku zmizely.

Výkladové slovníky jsou publikace určené ke každodenní konzultaci, informují o konkrétní podobě slov, kterou nijak teoreticky nevyšvětlují, podávají tedy jasnou odpověď na otázky mluvčích. Proto se i dnes hodně lidí na tyto slovníky obrací, když mají pochybnosti např. v tom, jak se dané slovo píše, spousta z nich si navíc i myslí, že slova, která nejsou zahrnuta ve slovníku, jsou stěží přijatelná či dokonce vůbec neexistují v jazyce samém. Na základě těchto tvrzení se Gómez Asencio (2008) domnívá, že výkladové slovníky měly pravděpodobně v minulosti větší prestiž a normativní platnost než gramatiky, že více regulovaly jazyk a podílely se na stanovování normy.

S touto lexikální příručkou samozřejmě souvisí i stanovení ortografických pravidel – Akademie musela zaujmout jednotný postoj ve psaní daných slov. První akademická pravopisná pravidla se tak objevují již v předmluvě ke Slovníku autorit nazvané Úvodní proslov k pravopisu (*Discurso proemial sobre la orthographía*) z roku 1726, první samostatnou ortografickou příručku (*Orthographía*) Akademie vydá až v roce 1741. Právě pravopisné příručky nejlépe odrážejí sjednocující vliv Akademie. Žádné z mnoha ortografií vydaných v 16. či 17. století se nedostalo obecného přijetí, na rozdíl právě od ortografie akademické, která byla hned všemi považována za dokonalý model jazyka (Alatorre, 1998). Po vydání Ortografie roku 1741 následovala vydání další, která přepracovávala a rozšiřovala vydání předchozí, akademická ortografická reforma se tedy uskutečňovala postupně v několika etapách. Více či méně konečnou podobu představuje až v pořadí osmé vydání akademické ortografie z roku 1815, ze kterého vycházejí i současná pravopisná pravidla. Pozdější úpravy byly minimální, obvykle se omezovaly na umístění přízvuku či na písemný záznam konkrétních problematických slov (Lapesa, 1981). Přestože je akademická ortografie vyhlášena oficiální pravopisnou příručkou až roku, už před tím se až na výjimky jednotně používala k výuce ve školách.

Předposlední a poslední akademické ortografie, z roku 1959 a 1999, už se nenazývají španělské, ale „panhispánské“, protože se

na nich podílely i ostatní hispánské akademie. Docílilo se tak pravopisné jednoty, ke které významně přispělo již Bellovo učení. Ve skutečnosti tak ke sjednocení pravopisu došlo už na konci 19. století, v tu dobu už by se stěží někdo odvážil vydat „svá“ pravopisná pravidla španělštiny, Akademie již měla rozhodující vliv (Gómez Asencio, 2008). Od 20. století je akademická ortografie přijímána celým španělsky mluvícím společenstvím (Gómez Asencio, 2008).

Až roku 1771 spatřila světlo světa první akademická gramatika (*Gramática*), jejíž normativní koncepce nespočívala v diktování norm, nýbrž v umění správného vyjadřování. První akademické gramatiky mají spíše pedagogický charakter a nemají ještě velkou normativní platnost, za první gramatiku deskriptivního charakteru můžeme považovat tu z roku 1870 (Garrido Vílchez, 2008). Druhá gramatika (1796) sloužila jako model pro akademické gramatiky prakticky až do vydání z roku 1917. V názvech gramatik RAE z období 1771-1920 dominuje označení „gramatika kastilštiny“, které od roku 1924 nahradí termín „gramatika španělštiny“.

Všechny tyto kodifikační příručky, neustále aktualizované během 19. a 20. století, utvářely postoj vzdělaných mluvčích k jazyku, na základě těchto publikací se mluvčí při pochybnostech rozhodovali, co je v jazyce správné a co nikoliv, jen v několika výjimečných případech se jednotně obraceli k publikacím jiných autorů.

Od roku 1870 se přestávají explicitně zmiňovat jakékoliv jazykové autority – zmizela jména významných spisovatelů a veškeré odkazy na ně. Jazykovou autoritu v usměrňování spisovného úzu si tak připisuje sama RAE, akademický diktát se tak stává jediným vodítkem uživatele jazyka (Gómez Asencio, 2008).

4.2 Akademické pravopisné reformy ve 20. století

K nejdůležitějším akademickým pravopisným reformám v současné španělštině došlo v letech 1952, a především pak 1959 a 1999. Dnešní španělština, coby jazyk více než 400 miliónů rodilých mluvčích roz-

místěných na třech kontinentech, již nepřipouští žádné výrazné zásahy do systému, proto se i akademické ortografické reformy omezily na poměrně detailní jazykové jevy, jakými je umístování přízvuků, dělení slov na slabiky apod. I když někteří jazykovědci se přiklánějí k radikálnějším změnám, které by jednou pro vždy skoncovaly s problémy, se kterými se potýká velké množství mluvčích, jako například psaní „b“ a „v“, „j“ a „g“ apod.

4.2.1 Reforma z roku 1952

Na pravopisné reformě z roku 1952, vydané pod názvem *Nuevas normas de prosodia y ortografía*, se podílela pouze Španělská královská akademie, až ta následující, z roku 1959, již byla společnou prací i ostatních zaoceánských akademií. Hlavním autorem reformy z roku 1952 roku byl filolog Julio Casares, který španělský pravopisný systém opět o kus přiblížil aktuální výslovnosti. Převážná většina jeho pravopisných norem nabízí více správných variant, je tedy pouze na mluvčím, kterou z dublet si vybere, v tomto směru je mu ponechána poměrně velká volnost. V některých případech tak Akademie dokonce připouští až čtyři správné varianty, např. lze psát *subscriber*, *subscriber*, *suscriptor* i *suscriptor* (Rosenblat, 1953). Tato reforma se soustředila spíše na relativní detaily, velkým problémům, jako je např. psaní „g“ a „j“, se nevěnuje.

Nová pravidla přinesla mimo jiné následující změny:

Na začátku slov již je možné psát „s“ namísto „ps“ (*sicología*, *psicología*), „n“ namísto „gn“ (*nóstico*, *gnóstico*). Je tedy na mluvčím, zda se rozhodne řídit kritériem výslovnostním či etymologickým.

Nová norma dále zrušila psaní přízvuku ve slovech *fui*, *fue*, *vio*, *dio* - přízvuk v nich byl vlastně zbytečný, neboť se jednalo o jednoslabičná slova. Naopak ve slovech typu *rió*, *guión*, *huí* byl psaný přízvuk zachován, protože značí hiát a tudíž dvě slabiky.

Tato reforma dále odstranila psaný přízvuk z infinitivních koncovek *-air*, *-eir*, *-oir*.

Slovo *aún* se podle těchto pravidel píše se značeným přízvukem pouze v případě, že je synonymním výrazem k *todavía*.

Po vzoru samostatně stojících ukazovacích zájmen *éste, ése, aquél* se zavedl grafický přízvuk i u samostatně stojících příslovcí *póco, múcho, ótro*, aj., ovšem pouze v případě, že by daná věta mohla mít dva významy.

V případech, kdy „h“ odděluje přízvučnou slabou samohlásku a nepřízvučnou silnou samohlásku, přízvučná samohláska nese grafický přízvuk (např. *prohíbes*). Tato norma platí dodnes.

4.2.2 Reforma z roku 1959

Zatímco reforma z roku 1952 dávala mluvčím poměrně velkou volnost a nabízela více možných variant, pravopisné normy z roku 1959 už jsou ve většině případů jednoznačnější (Rosenblat, 1959). Na těchto nových ortografických pravidlech, publikovaných v *Boletínu RAE*, se podílely společně všechny jazykové akademie, jsou tak vlastně jen společným přepracováním pravidel z roku 1952. Tyto jazykové normy byly popularizovány prostřednictvím masových médií (novinových článků, rozhlasového vysílání), relativně brzy a snadno se tak dostaly do povědomí uživatelů jazyka.

Některé důležité změny, které přinesla tato pravidla oproti pravidlům z roku 1952:

Bylo obnoveno psaní přízvuku v infinitivních koncovkách zakončených na *-aír, -eír, -oír*.

Ukazovací zájmena *éste, ése, aquél*, která nedoprovázejí podstatné jméno, nesou grafický přízvuk, ale lze ho vypustit, jestliže nehrozí dvojí význam věty. U příslovcí *múcho, póco* atd. se již grafický přízvuk neznačí. Ángel Rosenblat (1959) se domnívá, že toto je první krok, který postupem času povede k úplnému odstranění grafického přízvuku u ukazovacích zájmen - není tam podle něho ani nutný, protože pravopis by neměl rozlišovat nic, co se nerozlišuje ve výslovnosti.

Až do této doby slovo *sólo* neslo psaný přízvuk vždy ve významu příslovce „pouze“, od teď se přízvuk v tomto významu píše jen v případě, že by věta měla více významů. Toto pravidlo ale podle Ángela Rosenblata (1959) věci příliš neusnadňuje; autor textu totiž jen

málokdy vidí, že daná věta by mohla mít dva významy, toho si většinou všimne až čtenář. Rosenblat (1959) se dále domnívá, že i tento grafický přízvuk, stejně jako přízvuk u ukazovacích zájmen, je zbytečný a jednou jeho značení vymizí.

4.2.3 Reforma z roku 1999

Na tato nová pravopisná pravidla pohlížela část španělské veřejnosti jako na zbytečná, minulá pravidla totiž platila celých 40 let a za tu dobu se velmi vžila do povědomí mluvčích. Často se objevovaly názory, že nová ortografická pravidla věci spíše komplikují. Pravdou ale je, že žádné zásadní změny tato reforma nepřinesla, opět se omezují především na psaní přízvuku a ve velkém množství případů dokonce umožňují uživatelům jazyka, aby se nadále řídili pravidly z roku 1959. To dokazuje, že aktuální ortografické reformy probíhají pozvolna, často přes dvě správné varianty, až úzus postupem času ukáže, která varianta zvítězila, neustálí-li se v něm obě.

Slova typu *guion*, *rio* (jednoduché perfektnum od *reír*) jsou jednoslabičná, přestože výslovnost je často hiátová, proto se již podle nové normy píší bez přízvuku. Norma ale psaní přízvuku podle starých pravidel nezakazuje - jedinec se tedy sám rozhodne na základě své výslovnosti pro jednu z variant. Některé zásadní změny oproti minulým pravidlům:

Samostatně stojící ukazovací zájmena *éste*, *ése*, *aqué* nesou psaný přízvuk pouze v případech, ve kterých by mohlo hrozit nepochopení.

Sólo nese přízvuk ve významu „pouze“, *aún* jen ve významu „jenom“, a to opět jen v případě nepochopení.

Nová norma dále odstranila grafický přízvuk z archaických tvarů slovesa v kombinaci se zájmenem – již není možné psát *estáte*, *acabóse*, nýbrž pouze *estate*, *acabose*.

Podle aktuálních pravidel lze psát *fiáis* i *fiáis*, což platí i pro další slovesné tvary tohoto typu. Mluvčí se tedy rozhoduje na základě své výslovnosti, která může být triftongová (*fiáis*) či kombinací diftongu a hiátu (*fiáis*).

4.2 Normativní mluvnice současné španělštiny

Až v roce 2009, tedy téměř osmdesát let po publikování poslední akademické gramatiky (nepočítáme-li provizorní *Esbozo* z roku 1973, které, jak již bylo zdůrazněno, nemělo normativní platnost), byla konečně vydána nová oficiální akademická gramatika španělského jazyka, nazvaná příznačně Nová gramatika současné španělštiny (*Nueva Gramática de la Lengua Española*). To však neznamená, že po několik desetiletí nebyla vydána žádná gramatika – Akademie několikrát svěřila vytvoření nové gramatiky lingvistům ze svých řad, příkladem mohou být gramatiky Manuela Seca nebo Emilia Alarcose Lloracha. Příručky podobného typu se však zásadním způsobem odlišují od moderních gramatik Španělské královské akademie – pracuje na nich pouze jeden gramatik, zatímco na příručkách akademických se významně podílí i ostatní zaoceánské jazykové akademie. Nová gramatika je pak první gramatika, kde již hlavní linii tvoří evropská španělština. Cílem jazykovědců bylo popsat španělštinu společnou všem španělsky mluvícím zemím a zároveň i místní varianty a odchylky od tohoto obecného jazykového modelu. Korpus textů, na kterých jsou dokládány dané jazykové jevy, obsahuje ve velké míře právě i texty latinskoamerických autorů.

Po vzoru Gramatiky z roku 1854 je i Nová gramatika vydávána ve dvou verzích: zjednodušené vydání pro běžné uživatele jazyka a úplné vydání určené především odborníkům. Jedná se o velmi detailní příručku – součástí gramatiky je i DVD, které obsahuje ukázky výslovnosti daných jazykových jevů a rytmu španělštiny na různých územích.

Gramatika je rozdělena na čtyři části: obecné otázky, fonetika a fonologie, morfologie a syntax.

Již v úvodní kapitole jsem pojednávala o polycentrickém charakteru současné španělské normy, který však, jak by se snad mohlo zdát, nijakým způsobem nenarušuje jazykovou jednotu, nýbrž ji spíše posiluje. Jazyková soudržnost španělštiny je slučitelná s faktem, že soci-

ální hodnocení určitých jazykových jevů nemusí být vždy stejné v různých jazykových oblastech (Nová gramatika, 2009, s. 42). Právě proto se při tvorbě této normativní příručky pozornost lingvistů soustředila na detailní popis jazykových prvků a konstrukcí sdílených převážnou většinou rodilých mluvčích, upřesňování jejich formy, významu a společenského hodnocení, i určení jejich původu.

V předmluvě k Nové gramatice (*Dossier de Nueva Gramática*, 2009, s. 43) se k tomu píše:

„ (...) las construcciones gramaticales poseen prestigio o carecen de él; se asocian con los discursos formales o con el habla coloquial; corresponden a la lengua oral, a la escrita o son comunes a ambas; forman parte de la lengua estándar o están limitadas a cierto tipo de discursos, sea el científico o el periodístico, sea el lenguaje de los niños o el de los poetas. No cabe duda de que es necesario informar sobre todos estos tipos de variación, pero ha de reconocerse a la vez que no es sencillo alcanzar el consenso sobre la manera en que se han de valorar objetivamente tantas variables.“

Normativní doporučení gramatiků se tak zakládají jak na prestiži daných syntaktických konstrukcí a morfologické stavby, tak na typech jazykových projevů a vrstvě jazyka, pro kterou jsou charakteristické (Nová Gramatika, 2009).

Stejně jako DPD klade největší důraz na jazykovou normu, Nová gramatika věnuje největší pozornost popisu aktuálního jazyka, soustředí se více i na jeho teoretický výklad. Neurčuje, co je v jazyce smí a co už je „zakázáno“, ale popisuje co nejširší okruh jeho možností a realizací. V Nové gramatice se nepoužívá znaménka *, kterým jsou v DPD označovány chybné a nepřípustné jevy a konstrukce, používá se tu různých normativních soudů, které lépe vystihují charakter daných jevů. V předmluvě k Nové gramatice (2009, s. 43) se k tomu dodává:

„Los especialistas suelen distinguir entre la variación histórica, la geográfica y la social, y acostumbran a dividir esta última en dos tipos: la relativa a los llamados sociolectos (por ejemplo, lengua popular frente a lengua culta, pero también las variedades caracterizadas por el conjunto de rasgos lingüísticos establecidos en función del sexo, de la actividad profesional y de otras variables) y la rela-

tiva a los niveles de lengua, es decir, los estilos o registros, como los que permiten oponer la lengua coloquial a la empleada en situaciones formales, o diferenciar el habla espontánea de la lengua más cuidada.“

Geografický popis jazykových jevů obvykle odkazuje na konkrétní země nebo regiony, ale i na určité jazykové zóny o velkém počtu rodilých mluvčích, kteří mezi sebou vykazují shodné znaky (například andská oblast, oblast Río de la Plata). Tyto oblasti se často na hranicích překrývají, může tedy docházet k mísení dvou variant jazyka a tím pádem zároveň ke vzniku jakési varianty třetí.

V této knize se setkáme se souhrnným označením evropská španělština, které zahrnuje jak španělštinu poloostrovní, tak ostrovní a i španělštinu na africkém území.

Zásadní inovace oproti gramatikám předešlým spočívá ve zdroji dat, ze kterých gramatikové čerpali při popisu jazyka a tvorbě gramatických pravidel. Vychází z objemného korpusu textů literárního, vědeckého a publicistického charakteru, v menší míře také z projevů ústních. Tento korpus v sobě zahrnuje různá časová období všech španělsky mluvících zemí, i když samozřejmě převažují texty, které pocházejí z děl 20. století.

5. Norma a jazykové odlišnosti na španělsky mluvícím území

5.1 Evropská a latinskoamerická španělština, shody a rozdíly

Jak již bylo řečeno v první kapitole, americká a evropská španělština se mezi sebou nejvíce shodují na úrovni spisovného psaného jazyka, který je všem společný. Nepatrné rozdíly, které však ve většině případů neznemožňují vzájemné porozumění, však existují, především ve výslovnosti a slovní zásobě, i když se vyskytují i v morfologii a syntaxi. Hovorová a obecná vrstva španělštiny se v různých zemích zásadně liší, existuje i mnoho případů, kdy v nich mají určitá slova odlišný (někdy dokonce opačný) význam. Ve skutečnosti však většina jazykových jevů je společná všem, Jihoameričanům i Španělům, a tvoří tak základ jednotné „panhispánské“ normy.

K vytvoření jakési společné varianty španělštiny významnou měrou přispěla normativní činnost Španělské královské akademie (v posledním půlstoletí i akademií zaoceánských), stejně jako oboustranná výměna literatury, filmů či informací mezi oběma kontinenty. V dnešní době je tak již zcela vyloučeno odtržení evropské španělštiny od latinskoamerické či vznik samostatných jazyků na jihoamerickém kontinentě. Jednota španělského jazyka je zajištěna, protože za všemi národními spisovnými normami vždy stojí norma „panhispánská“, která funguje jako model jazyka a zároveň jako jeho sjednocující prvek. Humberto López Morales (1996 in Černý, 1999) k tomu říká:

„El sorprendente aumento de las comunicaciones, el auge de los medios y el vertiginoso incremento de las avenidas de la información nos unen cada día más; el Atlántico ha dejado de ser el ancho océano que nos separaba, los Andes y la imponente selva amazónica son ahora pequeños accidentes geográficos fácilmente salvables y las distancias de miles de kilómetros son devoradas en unas pocas horas por cualquier reactor y en apenas segundos por la imagen y el sonido lanzados via satélite. La unidad de la lengua está asegurada“.

Dnes už jakékoli byt' sebemenší změny v jazykovém systému nejsou jen záležitostí Španělska, jako tomu bylo dříve, nýbrž i všech jedenadvaceti zaoceánských akademií. Všechny návrhy změn španělského ja-

zykového systému jsou tak náležitě diskutovány mezi všemi zeměmi, než se dospěje k jednotnému rozhodnutí. To však někdy celý proces i zbytečně zdržuje - na příklad i tak prostá věc, jakou je změna alfabetického pořadí digrafů „ll“ a „ch“ (která s jazykovým systémem přímo nesouvisí), vyvolala vleklou a živou diskuzi mezi akademii, nakonec však byla schválena, pouze tři země byly zcela proti ní.

Na kolonizaci Nového Světa se podíleli ve velké míře především obyvatelé Andalusie a Kanárských ostrovů, proto americká španělština vykazuje shodné znaky se španělštinou, se kterou se setkáme v jižních částech poloostrova a na území v Atlantiku. Jedná se hlavně o výslovnostní fenomény jako je *seseo* a *yeísmo*, dále o zaměňování hlásek „l“ a „r“, aspiraci „s“ na konci slabičného celku a vynechávání výslovnosti „d“ mezi samohláskami.

Patrné jsou i rozdíly morfosyntaktické: v Latinské Americe se prakticky nepoužívá předpřítomný čas, neexistují slovesné tvary pro druhou osobu množného čísla, v některých zemích je rozšířené *voseo*, v užívání osobních zájmen dochází k tzv. *loísmo* či *laísmo*, často se vyskytují vazby typu *detrás mío*, formy minulého subjuntivu zakončené na *-se* se zde téměř nevyskytují, atd.

Pravděpodobně nejnápadnější rozdíly mezi evropskou a americkou španělštinou však najdeme ve slovní zásobě. Právě tyto odlišnosti nejčastěji způsobují nepochopení. Například „broskev“ se v evropské španělštině řekne *melocotón*, v Mexiku a dalších zemích Latinské Ameriky *durazno*, přičemž obě označení jsou spisovná a zcela v souladu s tamní jazykovou normou.

Když se Španělé začali dlouhodobě usazovat na americkém kontinentu, jejich španělština samozřejmě nezůstala netknutá – poměrně brzy do ní začaly pronikat indigenismy z tamějších nativních jazyků jako např. náhuatl, guaraní, quechua apod. Těmito indigenismy se označovaly věci, které španělština neuměla pojmenovat, především šlo o místní rostliny a zvířata. Takovým způsobem se dostala slova jako *tabaco*, *canoa*, *colibrí*, *cacahuatate*, *tomate* atd. do španělštiny a často postupem času i do dalších světových jazyků. I v dnešní době však

existuje v americké španělštině spousta indigenismů, které se v evropské španělštině vůbec nevyskytují, pro Španěly jsou tudíž nerosrozumitelné, např. *guajira*, *chacra*, *choclo* (López, 1999). K opačné situaci ale prakticky nedochází, Jihoameričanům je většina španělských slov srozumitelná.

Americká španělština od svých počátků byla v kontaktu i s dalšími jazyky, především africkými, mnoho dodnes běžně užívaných slov tak pochází z jazyka otroků (např. *mango*). V dnešní době se především mexická španělština nachází v úzkém kontaktu s anglickým jazykem, což se samozřejmě odráží i ve slovní zásobě - často se v ní vyskytují anglicismy jako např. *rentar* (z anglického *rent*), ve Španělsku *alquilar*.

5.2 Gramática de la lengua castellana destinada al uso de los americanos - Andrés Bello

Venezuelský myslitel Andrés Bello byl renesanční člověk - byl právník, filosof, filolog a básník. Převážnou většinu svého života strávil v Chile, pár let prožil v Londýně, kde se seznámil s Vincentem Salvou. Podílel se na založení chilské univerzity, kde dvacet let působil jako rektor.

Spolu s Juanem Garcíou del Río v roce 1823 vydal článek „O záhodnosti zjednodušení pravopisu v Americe“ (*Indicaciones sobre la conveniencia de simplificar la ortografía en América*), ve kterém podává svůj názor na akademické ortografické příručky a navrhuje jejich zjednodušení, což mělo usnadnit a urychlit alfabetizaci jihoamerických zemí. Bellova Gramatika kastilštiny určená Američanům (*Gramática de la lengua castellana destinada al uso de los americanos*), která vyšla roku 1847 v Santiagu de Chile, a především pak jeho ortografická doktrína, významně přispěly ke vzniku oficiálního chilského pravopisu, který platil od roku 1844 až do roku 1927 a postupně se rozšířil i do dalších zemí. Bellova teorie se udržela v platnosti na tak dlouho i proto, že byla spojována s chilskou nezávislostí na Španělsku. Jeho doktrína se vyučovala ve školách, ale spousta uživatelů jazyka se stále

řídila akademickými pravidly, navíc se četly texty z jiných zemí, které vycházely z akademických pravidel, což způsobovalo chaos v písemném vyjadřování, proto sám Bello roku 1851 navrhl, aby se Chile opět vrátilo k ortografii španělské Akademie, k tomu však dojde až o 70 let později.

Bellova gramatika vychází z akademické teorie, o jevech typických pro americkou španělštinu (jako např. *seseo*) v ní autor nepojednává, chtěl totiž zachovat jazykovou jednotu. To dokazuje i fakt, že svou teorii dokládá na úryvcích z textů prestižních španělských autorů, jeho doktrína tedy konkurovala té akademické, ale neprotiřečila jí. Stejně jako v případě gramatiky Vincenta Salvy, i Bellova gramatika je synchronní – popisuje jazyk dané doby, korpus použitých textů je aktuální.

Andrés Bello byl stejně jako Nebrija fonetik, hlavním kritériem pravopisu pro něho tedy byla výslovnost. Právě proto kritizuje akademická pravopisná pravidla, která se většinou sice řídí kritériem výslovnostním, ale velmi často i etymologií či kritériem běžné jazykové praxe.

Podle Bella pravopis musí věrně odrážet výslovnost, proto navrhuje, aby se u fonémů, které se zaznamenávají v různých případech různými grafémy, ponechal pouze jeden grafém. Bello tedy eliminuje ze španělské abecedy některá písmena, jako např. „c“ – pro výslovnost /k/ navrhuje grafém „q“, pro výslovnost interdentaly pak jediné „z“. Bellova abeceda dále neobsahuje písmeno „h“, protože mu neodpovídá žádná výslovnost, je tedy zbytečné. Písmeno „h“ se v Bellově abecedě vyskytuje pouze v digrafu „ch“. V případech, kdy se „r“ vyslovuje jako vícevibranta, navrhuje ji tak i písemně zaznamenat – tedy jako „rr“.

Je tedy vidět, že Andrés Bello byl zastáncem fonetického principu, ale i on uznává, že někdy tento princip nestačí. Podle Bella se pouze v jediném případě musíme při psaní řídit etymologickým kritériem či kritériem úzu, a to při použití písmen „b“ a „v“, jejichž výslovnost splývá.

6. Závěr

V této bakalářské práci jsme chtěli vytyčit základní charakteristiky španělské jazykové normy v konfrontaci s českým kontextem. Zdůraznili jsme současný polycentrický charakter španělské normy, který je dán obrovským množstvím rodilých mluvčích rozptýlených na třech kontinentech, a který je typický pro jazyky, jež významně překračují hranice jedné země. Spisovná španělština pak tyto mluvčí spojuje, jde o jazyk všem srozumitelný, o jazyk literatury, masových médií, formálního vyjadřování, který je předmětem studia kodifikačních příruček. I česká spisovná čeština je jednotná na celém území, ale zcela se vymyká běžnému vyjadřování obyvatel, ve kterém jednoznačně převažuje čeština obecná, která se dnes více či méně jednotně používá prakticky na celém území: v českém kontextu tak existují dva jazykové útvary s celonárodní platností. Existence obecné španělštiny je naopak výrazně limitována, k čemuž dnes viditelně přispívá i činnost masových médií, která rozšiřují právě spisovnou vrstvu jazyka. Ve španělštině je tedy situace zcela opačná než v češtině: spisovná španělština vyvíjí tlak na španělštinu obecnou.

Dále jsme shrnuli tradici španělské gramatické kodifikace, která byla započata v posledních letech 15. století, kdy Antonio de Nebrija publikoval svou Gramatiku kastilštiny. Tato příručka, ve které jsou studovány především slovní druhy, časování sloves, tvorba časů a pravopis, se v následujících stoletích stane vzorem pro ostatní publikace tohoto charakteru, svým způsobem z ní bude vycházet v 18. století i Španělská královská akademie.

Ukázali jsme, že i tradici ortografických autoritativních příruček zahájil Antonio de Nebrija, a fonetický ortografický princip, který byl v jeho Ortografii poprvé prezentován, bude zcela jasně převládat v publikacích tohoto typu v následujících stoletích. I Španělská královská ortografie (přes své první výrazně etymologické ortografické příručky) dá nakonec při vytyčování pravopisných norem přednost právě fonetickému kritériu, díky čemuž má španělština dnes jeden z nejjednodušších pravopisných systémů na světě, ve kterém hraje ve většině případů rozhodující roli právě výslovnost.

Dále jsme chtěli ukázat, že rozdíly mezi evropskou a americkou španělštinou jsou na úrovni spisovné normy velmi malé, omezují se především na slovní zásobu a výslovnost, i když se vyskytují i v morfologii a větné skladbě. Pro americkou španělštinu jsou typické výslovnostní fenomény tzv. *seseo* a *yeísmo*, z odlišných jevů morfo-syntaktických bylo zmíněno *loísmo*, *laísmo* a *voseo*. Odlišnosti na úrovni hovorové a obecné španělštiny jsou samozřejmě mnohem nápadnější a v některých případech mohou dokonce způsobit nedorozumění.

7. Resumé

V této práci bylo ukázáno, že na pozvolném vývoji normy spisovného jazyka se významným způsobem podílí především jazykový úzus vzdělanců (včetně vynikajících spisovatelů), lidový jazyk, ale i kodifikační příručky (ty hlavně v případě, že norma ještě není zcela ustálená a kolísá mezi více variantami). Jazyk může být regulován teoretickými zásahy jazykovědců či autoritativních institucí do jeho systému, ovšem tyto zásahy musí vycházet z jazyka samého, nesmí být pouhými nahodilými výmysly. Jakékoli radikální či umělé zásahy do jazykového systému jsou vyloučeny, protože autorita žádné instituce nepřekoná sílu jazykového úzu, proto je právě úzus základním kritériem při stanovování jazykové normy.

Dále jsme hovořili o užití spisovné španělštiny, které je mnohem širší než užití spisovné češtiny, již v mnoha směrech vytlačuje čeština obecná a vyvíjí tak na normu větší tlak než obecná španělština. Španělský obecný jazyk je tradičně spojován s vyjadřováním především ve venkovském prostředí a s nižší kulturní a sociální úrovní obyvatel. Dnes se s ním setkáme pouze v omezené míře, k čemuž přispěla i činnost masových médií, která propagují právě spisovný jazyk. Hovorová španělština i limitovanější hovorová čeština obsahují velké množství jazykových prostředků společných spisovné vrstvě jazyka.

Spisovná vrstva španělštiny je společná a srozumitelná všem rodilým mluvčím, dorozumí se jí mezi sebou bez problémů Španělé i Latinoameričané, jen malé množství slov či slovních spojení je na této úrovni vzájemně nesrozumitelných. V dnešní době však existují území, která si vytvářejí jakousi vlastní místní normu, která sice není kodifikována, ale pro místní obyvatele je závazná, má tedy implicitně preskriptivní charakter. Současné autoritativní příručky, jako jsou *Diccionario panhispánico de dudas* nebo Nová gramatika, již tyto místní normy studují.

Norma se stává platnou a závaznou až poté, co je kodifikována, tj. vydána v určité autoritativní příručce. Dnešní kodifikační publikace mají ve většině případů preskriptivní i deskriptivní charakter, což znamená, že popisují a vykládají aktuální spisovnou normu, ale záro-

veň i diktují závazná pravidla, kterými se mluvčí řídí při svém vyjadřování. Obecně platí, že gramatiky jsou více deskriptivní, pravidla pravopisu naopak více preskriptivní.

Současná španělská jazyková norma má polycentrický charakter, což znamená, že jejím základem je jazyková praxe všech španělsky mluvících zemí. Na tvorbě kodifikačních příruček se tedy podílí nejen Španělská královská akademie, ale i všechny ostatní zaoceánské jazykové akademie. Tento „panhispánský“ přístup k jazyku je relativně novou záležitostí - až do poloviny 20. století se totiž španělská jazyková norma zakládala pouze na poloostrovním úzu, jakékoli odchylky byly tedy v kodifikačních příručkách naprosto opomíjeny (např. výslovnostní fenomén *seseo*).

Tento polycentrický rys normy samozřejmě musejí odrážet i autoritativní příručky. Daná jazyková problematika je hodnocena nestranně, spíše se popisuje její geografický výskyt a forma jazyka, ve které se vyskytuje, téměř vůbec se již nehodnotí na ose správný-nesprávný. Mohlo by se zdát, že kodifikace, která v jazyce nic nezakazuje, vše povoluje, ale není tomu tak, mluvčí jsou výrazně omezováni ve svém vyjadřování zeměpisnými kritérii. V porovnání s českými kodifikačními příručkami se pak ty španělské jeví jako více popisné a méně preskriptivní.

V posledním desetiletí 15. století byla gramatikou Antonia de Nebriji započata souvislá tradice španělské gramatické (i ortografické) kodifikace a vědeckého studia španělštiny. Ve stopách Nebriji pokračovali další gramatikové jako např. Juan de Valdés, Cristóbal de Villalón, Gonzalo Correas, Benito de San Pedro, aj. Všichni studují syntax, pravopis, slovní druhy, ale ve svých závěrech se často rozcházejí. Jejich příručky tak mají velmi individuální a heterogenní charakter, o jednotné jazykové normě ještě nemůže být řeč. Gramatickou normu jednotně vyloží až první akademická gramatika z r. 1771, která do velké míry čerpá z teorií gramatiků minulých staletí. Král Carlos III. tuto akademickou gramatiku roku 1780 prohlásí za oficiální a závaznou. Od existence Akademie se uživatelé jazyka řídili téměř výhradně jejími gramatikami, pouze v jednom případě, když aktualizace

akademické gramatiky byla v nedohlednu, se jednotně obrátili na příručku neakademickou, a to na gramatiku Vicenta Salvy.

Španělština je jazykem, ve kterém převažuje fonetický pravopisný systém nad etymologickým, ve většině případů se tak pravopisná norma zakládá na výslovnostním kritériu. Tradici pravopisné kodifikace započal opět Antonio de Nebrija, který byl také zastáncem fonetického principu, i když uznával, že se jím nemůžeme řídit zcela ve všech případech. V tradici španělské ortografie jednoznačně převažují právě fonetické (Gonzalo Correas, Andrés Bello, Mateo Alemán), pouze Juan López de Velasco kombinuje výslovnostní kritérium jak s kritériem jazykové praxe, tak s kritériem etymologickým, což bylo v jeho době pokrokové řešení, snad i proto byla jeho ortografie vyhlášena Filipem II. pro všechny za závaznou (na jednotné přijetí jedněch pravidel bylo však ještě příliš brzy).

Pozornost všech pravopisců se nejvíce soustředila na problém vztahů mezi grafickými znaménky a výslovností. Tento problém řešili dvěma způsoby: buď eliminovali ze španělské abecedy podle jejich názoru přebytečné grafémy (Nebrija, Correas...), nebo naopak vytvářeli nové grafémy či přiřazovali (i domýšleli) grafémům výslovnost, tak, aby opozice grafém-hlásková byla co nejjednoznačnější.

Španělská královská akademie při tvorbě své ortografie opět významně čerpala z několikasetleté ortografické tradice. První samostatná akademická pravidla pravopisu z roku 1741 byla ještě hodně etymologická, až později začalo nad etymologií výrazně převažovat kritérium fonetické, proto má současná španělština jeden z nejjednodušších pravopisných systémů.

Od konce 19. století jsou již akademické ortografické příručky jednotně přijímány celým španělsky mluvícím územím, pouze v 1. polovině 20. století se několik zemí Latinské Ameriky od Akademie odvrátí a budou vyznávat striktně fonetické principy učení inovátora španělského jazykového systému Andrése Bella.

K největším akademickým reformám pravopisného systému současné španělštiny došlo v letech 1959 a 1999, přičemž byly už výsledkem spolupráce všech jazykových akademií. Zabývají se především

umístěním grafického přízvuku, tvorbou množného čísla u problematických slov, psaním dvojhlásek jako např. „ps“ nebo „gn“, velkým jazykovým problémům, jako je nejasná opozice např. mezi „v“ a „b“, se nevěnují.

Nejnovější akademická publikace, Nová gramatika španělského jazyka, je významná v tom ohledu, že se jedná o první publikaci tohoto typu, která vychází z objemného korpusu textů současných španělských i latinskoamerických spisovatelů (v menší míře obsahuje i transkripce ústního vyjadřování), jedná se tak o první gramatiku skutečně „panhispánskou“.

8. Abstract

This dissertation shows basic characteristics of Spanish language norm and its development during more than five centuries. Spanish norm is also confronted with the Czech context.

In the first chapter we pointed out the polycentric character of Spanish language norm, which is caused by a big amount of native speakers spread in three continents. This type of norm is common for languages that exceed borders of one country.

Literary Spanish unites all Spanish native speakers, it is understood by all of them, it is a language of literature, mass media and formal locution, and this language is studied in codification manuals. Literary Czech is also uniform all over the Czech Republic, but is not used at all in common conversation, in which unambiguously dominates popular (vulgar) language. Popular Czech is nowadays spread more or less all over the country, therefore in the Czech context there are two national languages: literary Czech and popular Czech. On the contrary, Spanish popular language is very limited, which is also caused by the activity of mass media that spread literary language. We can see that in Spanish context the situation is completely contradictory: literary Spanish influences popular Spanish, not vice versa like in the Czech context.

We proceeded with a short summary of Spanish grammatical publications, which were started by the Antonio Nebrija's grammar published in 1492. This manual, which studies mainly word classes, conjugation, use of tenses and orthography, becomes in following centuries a model for all publications of this kind, even the Royal Spanish Academy in the 18th century draws form it.

Next we showed the tradition of orthographic normative manuals which was also started by Antonio de Nebrija's orthography in which the phonetic principle was presented for the first time. This principle will prevail in publications of this type in following centuries. Also, even the Royal Spanish Academy (in spite of its etymology criteria prevailing in its first orthographic publications) will finally give way

to the phonetic criteria while establishing the orthographic norm. Thanks to this attitude, today's Spanish has one of the easiest orthographic systems, in which most problems depend on the pronunciation.

In the end, we wanted to prove that the differences between European Spanish and latinoamerican Spanish are not very big, they can be found mainly in vocabulary and pronunciation, even though they also exist in morphology and syntax. For American Spanish are typical pronunciation changes such as *seseo* or *yeísmo*. As for differences in morphology, *loísmo*, *laísmo* and *voseo* can be mentioned. The spoken language is very different between the countries and sometimes the speakers cannot understand each other.

9. Seznam použité literatury

- ALARCOS LLORACH, Emilio. *Gramática de la lengua española*. Madrid : Espasa-Calpe, 1999, ISBN 84-239-7916-4.
- ALATORRE, Antonio. *Los 1,000 años de la lengua española*. 2^a edición. México D.F. : Fondo de Cultura Económica, 1998, ISBN 96-8163-116-1, 2a ed.
- ALVAR, Manuel. *Por los caminos de nuestra lengua*. Alcalá de Henares : Universidad de Alcalá de Henares, 1995, ISBN 84-8138-980-3.
- BELLO, Andrés.; RÍO, Juan García del. Indicaciones sobre la conveniencia de simplificar la ortografía en América. 1923. [online]. Analítica consulting 1996- [cit. 1. července 2010]. Dostupné na: <<http://www.analitica.com/bitblo/abello/ortografia1.asp>>
- CALERO VAQUERA, María Luisa. *Historia de la gramática española (1847-1920) : De A. Bello a R. Lenz*. Madrid : Gredos, 1986, ISBN 84-249-1040-0
- CANO AGUILAR, Rafael. *El español a través de los tiempos*, Madrid : Arco Libros, 1999, ISBN 84-7635-044-9.
- CVRČEK, Václav. Kodifikační praxe. *Sociální aspekty spisovných jazyků slovanských*. In: *Sborník příspěvků ze zasedání Komise pro spisovné slovanské jazyky při Mezinárodním komitétu slavistů Praha*, 16. a 17. září 2005. 1. vyd. 2006, Acta Slavica et Baltica VI. Praha : Univerzita Karlova v Praze - Filozofická fakulta, Euroslavica; s. 16-35. ISBN 80-7308-155-5.
- ČERMÁK, František. Obecná a spisovná čeština: Poměr, funkce a metodologie. In ŠRÁMEK, Rudolf (ed.). *Spisovnost a nespisovnost dnes*, Brno : Masarykova univerzita, 1996, ISBN 80-210-1304-4.
- ČERNÝ, Jiří. Algunas observaciones sobre el español hablado en América. In: *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis : Facultas Philosophica : Philologica 74*, Olomouc: Univerzita Palackého, 1999, s. 39 – 48. [online]. 2002- [cit. 27. června 2010] Dostupné na: <http://publib.upol.cz/~obd/fulltext/Romanica-8/Romanica-8_05.pdf>
- ČERNÝ, Jiří. *Úvod do studia jazyka*. Rubico: Olomouc, 1998, ISBN 80-85839-24-5.
- GARRIDO VÍLCHEZ, Gema Belén. *Las Gramáticas de la Real academia Española : teoría gramatical, sintaxis y subordinación (1854-1924)*. Salamanca, 2008. Tesis doctoral dirigida por: Dr. D. José J. Gómez Asencio. Universidad de Salamanca. Departamento de Lengua Española. [online]. Modificado 13.6. 2010. [cit. 27. červen 2010] Dostupné na: <<http://dialnet.unirioja.es/servlet/tesis?codigo=18468>>
- GÓMEZ ASENCIO, José J. De “gramática para americanos” a “gramática de todos”. El caso de Bello (1847). *Revista argentina de historiografía lingüística*, 2009, I, s. 1-18. [online]. [cit. 2003-09-22]. Dostupné z: <[http://www.rahl.com.ar/Revistas/I%20-%202009/gomezasencio-RAHL-\(1\)2009.pdf](http://www.rahl.com.ar/Revistas/I%20-%202009/gomezasencio-RAHL-(1)2009.pdf)>
- GÓMEZ ASENCIO, José J. El trabajo de la Real Academia Española en el siglo XVIII (y después). *Península : revista de Estudios Ibéricos*, 2008, n. 5, s. 31 – 53 [online]. [cit. 20. května 2010]. Dostupné na: <<http://ler.letras.up.pt/uploads/ficheiros/4704.pdf>>

HALLER, Jiří. In *Dar jazyka : deset statí o češtině*, Praha : Herrmann a synové, 2007, ISBN 978-80-87054-06-2.

IZQUIERDO, Milagros Aleza. Lengua estándar y variedades de la lengua española. In IZQUIERDO, Milagros Aleza, (ed.); VALLE, Adela García.; SÁEZ, Julia Sanmartín., et al. *Lengua española para los medios de comunicación : usos y normas actuales*, Valencia : Tirant lo Blanch, 2006 ISBN 84-8456-653-6

LAPESA, Rafael. *El español moderno y contemporáneo*. Barcelona : Crítica, Estudios lingüísticos, 1996, ISBN 978-84-7423-734-4.

LAPESA, Rafael. *Historia de la lengua español*. Madrid : Gredos, biblioteca románica histórica, 1981, ISBN 84-249-0072-3.

LÓPEZ, Javier Medina. Gramáticas españolas : acercamiento bibliográfico. *Revista de Filología de la Universidad de La Laguna*, 1992. [online]. [cit. 1. května 2010]. Dostupné na: <http://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=91784> vytv. 6.5.2009

LÓPEZ, Justo Fernández. El español de América. *Hispanoteca*. [online]. c1999, [cit. 4. července 2010]. Dostupné na: <<http://culturitalia.uibk.ac.at/hispanoteca/kulturkunde-la/el%20espa%C3%B1ol%20americano.htm>>

NEBESKÁ, Iva. *Jazyk, norma, spisovnost*. Praha: Karolinum, 1996, ISBN 80-7184-144-7.

Ottův slovník naučný nové doby/Dodatky. Foreprint pův. vydání z roku 1940. Praha : Argo; Litomyšl : Paseka, 2003. Díl 6., svazek 1. Sm-Še. ISBN 80-7203-466-9 (Argo), ISBN 80-7185-545-6 (Paseka).

PEÑALVER CASTILLO, Manuel. Nebrija: De la gramática de ayer a la gramática de hoy. *Cauce*, 1992, s. 221 – 232. [online]. 2008- [cit. 22. května 2010]. Dostupné na: <http://cvc.cervantes.es/literatura/cauce/pdf/cauce14-15/cauce14-15_14.pdf>

Pravidla českého pravopisu, 2. vyd. (s Dodatkem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy). Praha: Academia, 2005. ISBN 978-80-200-1327-9.

QUILIS, Antonio (ed.). *Gramática de la lengua castellana de Antonio de Nebrija*, Madrid : Editora Nacional, 1984. ISBN: 84-276-0535-8.

REAL ACADEMIA ESPAÑOLA. *Diccionario panhispánico de dudas*. [online]. Real academia española, 2005. [cit. 6. května 2010]. Dostupné na: <<http://buscon.rae.es/dpdI/>>

REAL ACADEMIA ESPAÑOLA. *Dossier de la Nueva gramática de la lengua española*. [online]. Real academia española, 2009, modificado 11.12.2009. [cit. 1. května 2010]. Dostupné na: <[http://www.rae.es/rae/gestores/gespub000016.nsf/\(voAnexos\)/arch81783F098CA4E696C12572C60031796A/\\$FILE/Dossier_Nueva_gramática.pdf](http://www.rae.es/rae/gestores/gespub000016.nsf/(voAnexos)/arch81783F098CA4E696C12572C60031796A/$FILE/Dossier_Nueva_gramática.pdf)>

REAL ACADEMIA ESPAÑOLA. *Esbozo de una nueva gramática de la lengua española*. Madrid : Espasa-Calpe, 1973. ISBN 978-84-239-4759-1.

REAL ACADEMIA ESPAÑOLA. *Ortografía de la lengua española*. Madrid : Espasa-Calpe, 1999. ISBN 84-239-9250-0.

RIVAROLA, José Luis. Sobre variedades y normas del español en el marco *de* una cultura lingüística pluricéntrica. Ponencia presentada en el panel „La norma hispánica“ del IIº Congreso Internacional de la Lengua Española, Instituto Cervantes-RAE, Valladolid, 2001. [online]. [cit. 14. května 2010]. Dostupné na: <http://congresosdelalengua.es/valladolid/ponencias/unidad_diversidad_del_espanol/1_la_norma_hispanica/rivarola_j.htm>

ROSENBLAT, Ángel. Las novísimas normas ortográficas de la Academia. 1959. [online] Analítica Consulting 1996- [cit. 15. března 2010]. Dostupné na: <<http://www.analitica.com/BITBLIO/rosenblat/normas.asp>>

ROSENBLAT, Ángel. Nuevas Normas ortográficas y prosódicas de la Real Academia Española. 1953. [online]. Analítica consulting 1996- [cit. 15. března 2010]. Dostupné na: <http://www.analitica.com/BITBLIO/rosenblat/nuevas_normas.asp>

SECO, Manuel. *Gramática esencial del español. Introducción al estudio de la lengua*. Madrid : Espasa-Calpe, 1994, ISBN 84-239-9206-3.

SOCHROVÁ, Marie. *Český jazyk v kostce*. Havlíčkův Brod : Fragment, 1996. ISBN 80-7200-041-1.

ŠLOSAR, Dušan; VEČERKA, Radoslav; DVOŘÁK, Jan, aj. *Spisovný jazyk v dějinách české společnosti*, Brno: Host, 2009, ISBN 978-80-7294-311-1.

ŠTÍCHA, František. Hranice gramatiky. In František Štícha (ed.) *Možnosti a meze české gramatiky*, Praha : Academia , 2006, ISBN 80-200-1463-2.

ZAMORA, Sergio. ¿Castellano o español? 1999. *Castellano.org : la página del idioma español* [online]. 1996- [cit. 23. května 2010] Dostupné na: <<http://www.elcastellano.org/castesp.html>>

ZAMORA, Sergio. La historia del español : la evolución de los últimos cinco siglos. *Castellano.org : la página del idioma español* [online]. 1996- [cit. 23. května 2010] Dostupné na: <<http://www.elcastellano.org/histamer.html>>

ZAVADIL, Bohumil. Por una teoría de la codificación de la norma estándar en los países hispanoamericanos. *Revista de Filología Románica* , 1986, editorial de la Universidad de Madrid. [online]. [cit. 23. dubna 2010] Dostupné na: <<http://revistas.ucm.es/fil/0212999x/articulos/RFRM8686110295A.PDF>>